

*Priscorum quippe curialum,
qui et nunc militari censentur nomine*

RIDDERE I DANMARK I 1100-TALLET

AF

THOMAS KRISTIAN HEEBØLL-HOLM

I 1100-tallet var det danske rige under kraftig forandring som følge af den politiske og kulturelle påvirkning fra Vesteuropa.¹ Munkeordnerne synes at have spillet en vigtig rolle i denne udvikling, og munkenes ankomst og påvirkning af middelalderens Danmark har været emnet for mange undersøgelser. En anden vigtig vesteuropæisk kulturel og politisk bevægelse, riddervæsenet, har imidlertid ikke været genstand for samme opmærksomhed.

Den nordiske historiografi har været begrænset af flere forskellige problemer i forhold til undersøgelsen af riddervæsenet i Danmark i 1100-tallet. Dette skyldes naturligvis den sparsomme kildesituation men i lige så høj grad en negligering af de narrative kilder, samt at man ikke har stillet de rigtige spørgsmål. Endelig har den radikale historikertradition formentlig også spillet en stor rolle, idet den havde tendens til ikke at inddrage det militære i historieforskningen.

Der findes, så vidt jeg ved, kun to værker, der direkte behandler spørgsmålet om der var riddere i Danmark i 1100-tallet, Karl-Erik Löfqvists *Om riddarväsen och frälse i nordisk medeltid* (1935)² og Rikke Agnete Olsens artikel »Riddertid i Danmarks Middelalder« (2003).³ For Löfqvist var der tale om riddere ... *när riddare (miles) blir lika med dubbad riddare i vår tids mening, när riddarklassen blir inskränkt til sin omfattning i*

1 Frit oversat betyder overskriftens første linjer: »... de, der fordum kaldtes hoffolk, som nu også betegnes med riddernavnet.« Citatet er fra Svend Aggesens *Lex Castrensis* in *Scriptores Minores* vol. I, København, 1970 (1917-18), s. 72. Denne artikel har min magisterkonferensforelæsning d. 18. april 2007 »Var der riddere i Danmark i 1100-tallet?« som udgangspunkt. Jeg takker Middelaldercirklen på Københavns Universitet, og i særdeleshed Michael H. Gelting, Steffen Harpsøe og Niels Henrik Holmqvist-Larsen, for deres råd og støtte.

2 Karl-Erik Löfqvist *Om riddarväsen och frälse i nordisk medeltid. Studier rörande adelsståndets upkomst och tidigare utformning*, Lund, 1935.

3 Rikke Agnete Olsen 'Riddertid i Danmarks Middelalder', in (*Pré*)publications nr. 191, 2003, s. 17-21.

*förhållande til krigarklassen.*⁴ En kriger blev først til ridder, når han modtog ridderslaget og dermed blev optaget i aristokratiet og udskilt fra de »almindelige« krigere i en magnats eller konges tjeneste. På samme vis mener Olsen, at der først er tale om en ridder, når ordet ikke blot betegner *en tungt rustet krigsmand til hest*, men også en aristokratisk titel.⁵

Til trods for det store tidsmæssige spring mellem dem har begge undersøgelser de samme grundpræmisses: At ordet 'ridder' alene betegner et medlem af aristokratiet (ofte i et tjenesteforhold til en fyrste) og dermed er en officiel titel med klare rettigheder og pligter; en stærk fokusering på diplomaterialet; samt en opfattelse af Danmark og Norden som en selvtilstrækkelig og kulturelt isoleret del af Europa i højmiddelalderen.

Endvidere har både de to nævnte og andre mere perifere analyser udelukkende fokuseret på de sociale og politiske sider af emnet. Interessen for 1100-tallets danske riddervæsen har fortrinsvis haft til formål at opspore herremændenes oprindelse.⁶

Både Löfqvist og R.A. Olsen konkluderede, at der ikke fandtes riddere i Danmark før tidligst omkring år 1250 og mere sandsynligt først omkring år 1300.⁷ Min undersøgelse af riddere i Danmark vil adskille sig afgørende fra de tidligere undersøgelser på følgende områder:

- 1) Jeg vil fokusere på de danske narrative kilder, der behandler 1100-tallet, samt på de ikonografiske kilder frem for diplomerne.
- 2) De narrative kilders oplysninger vil blive behandlet i et komparativt lys ud fra såvel den internationale forskning i riddervæsenet som højmiddelalderens franske, engelske og tyske kilder til riddervæsenet.
- 3) Jeg vil undersøge det danske kildemateriale for beskrivelser af ridderkampformen og ridderideologien frem for at fokusere på titler og len.

Min hypotese er, at ridderkampformen og ridderideologien efter vesteuropæisk forbillede var integreret i den danske elitekultur i 1100-tallet, og at de kom til udtryk i de danske narrative og ikonografiske kilder, om end i en version tilpasset nordiske samfundsforhold.

4 Löfqvist s. 2-3.

5 R.A. Olsen s. 18.

6 Se f.eks. Erik Ulsig 'Herremændene i Jyske Lov' in *Historisk Tidsskrift* bd. 106, 2006, s. 1-9; Carsten Porskrog Rasmussen & Lennart S. Madsen 'Herremænd og borge' in Per Ingesman et al. (eds.) *Middelalderens Danmark*, København, 1999, s. 82-100; Sture Bolin *Ledung och Frälse*, Lund, 1934.

7 R.A. Olsen s. 18; Löfqvist s. 31.

Artiklen vil blive indledt med en definatorisk diskussion af, hvad en ridder var i 1100-tallets Vesteuropa, samt en udredning af ridderskabets oprindelse og ideologiske grundlag. Dernæst vil tegnene på en militærteknisk brug af ridderskabets beredne kampform i Danmark blive undersøgt, foruden ridderidealernes tilstedeværelse i Saxo Grammaticus' *Gesta Danorum*. Dette vil munde ud i en drøftelse af, hvordan ridderkrigsformen og ridderidealene kom til Danmark, og hvordan de kom til udtryk i Svend Aggesens *Lex Castrensis* (Vederloven).

I Riddervæsnets oprindelse

For at forstå riddervæsnets oprindelse og udvikling er det nødvendigt at forstå de ord, man i middelalderen benyttede for at beskrive riddere. På latin kaldtes en ridder *miles* (pl. *militēs*), mens man på folkesprogene benyttede ordene *chevalier* (fransk), *ritter*, *kneht* (tysk), *cniht* og *ridere* (angelsaksisk). Der var en tydelig forskel på den latinske og de folkesproglige betegnelser. De folkesproglige udtryk *chevalier*, *ritter* og *ridere*⁸ definerer ridderen som en bereden kriger og understreger en (i hvert fald udstyrsmæssig) forskel fra andre krigere. Derimod udtrykker *miles* blot en udefineret kriger uden reference til udstyr eller status. Som følge heraf er konteksten, hvori ordet *miles* optræder, meget vigtig for nærmere at afgøre, hvilken type kriger, der er tale om. Problemet diskuteres stadig i historiografien, men sammenholdt med de folkesproglige udtryk lader det til, at ordet *miles* i de vesteuropæiske kilder allersnarest fik betydningen ridder, dvs. en bereden elitesoldat, der fulgte en særlig æreskodeks, omkring år 1150.

I det følgende skal der kort gøres rede for udviklingen af ordene for ridder og ridderskab frem til år 1200. Ordet *miles* blev fra og med det sene Romerrige benyttet til at beskrive krigere generelt, men de fleste

8 For both *Chrétien* [de Troyes] and *Hartmann* [von Aue] *knighthood* (*chevalerie*, *ritterschaft*) is still a military function. Knights are men who normally fight on horseback, wearing armour and using lance and sword. The German noun *ritter* derives from the verb *rîten*, 'to ride', and thus shows the intimate connection of knighthood with the equestrian sphere, as does the French word *chevalier*. W.H. Jackson *Chivalry in Twelfth-century Germany. The Works of Hartmann von Aue*, Cambridge, 1994, s. 43. Se også Jean Flori 'La notion de Chevalerie dans les Chansons de Geste du XIIe siècle. Étude historique du vocabulaire' in *Le Moyen Âge* 81, 1975, s. 211-244 & 407-445, s. 217-218. Ordet '*ridere*' optræder i den angelsaksiske krønike. Se *The Anglo-Saxon Chronicle* (Michael Swanton ed.), London, 1996, s. 217 n. 7. For en diskussion af ordene '*cniht*' og '*kneht*', se Jackson s. 50ff samt to artikler af John Gillingham 'Thegns and Knights in Eleventh-Century England: Who was then the Gentleman?' in John Gillingham *The English in the Twelfth Century*, Woodbridge, 2000, s. 163-187 og 'The Introduction of Knight Service into England' in John Gillingham *The English in the Twelfth Century*, Woodbridge, 2000, s. 187-209.

historikere er i dag enige om, at riddervæsnets militært, ideologisk og socialt opstod i 1000-tallets Frankrig.⁹ I det 11. århundrede var de fleste af disse riddere, eller *militēs*, imidlertid først og fremmest krigere – altså militærspecialister. Ordet *miles* udtrykte således ikke i første omgang social status men blot en funktion.¹⁰ 11.-12. århundredes *militēs*' sociale status var derfor ujævn; mange af disse ryttersoldater / *militēs* havde formentlig en baggrund som bønder. Det kunne være magnaternes uægte sønner, eller det kunne – med primogeniturets voksende popularitet i 1000-tallet – være *iuvenes*, unge aristokrater der var uformuende, fordi arven var gået til den ældste søn.¹¹ Det kunne også simpelthen være rige selvejerbønder. I slutningen af 1000-tallet begyndte en aristokrativering af disse *militēs*,¹² men ved udgangen af det 12. århundrede var processen stadig ikke tilendebragt. Langt op i højmiddelalderen synes ridderskabet således at være åbent for enhver med de fornødne fysiske og økonomiske ressourcer.¹³

Årsagen til, at ridderskabet opstod i 1000-tallets Frankrig, skal findes i kongemagtens svaghed og manglende evne til at opretholde lov og orden. Denne svaghed udnyttede først de regionale franske fyrster og siden borgherrerne til at hævde deres autonomi over for kongemagten.¹⁴ Med våben i hånd og på basis af deres private militærstyrker, deres *militēs*, opslog fyrsterne og borgherrerne sig i realiteten som selvstændige herskere med ret til at føre krig og regere på linje med kon-

9 For en divergerende holdning, se Dominique Barthélemy *La chevalerie*, Paris, 2007. Også John Gillingham har reservationer over for riddervæsnets oprindelse. Han anfægter ikke dets franske oprindelse, men hævder, at der i England, også før 1066, fandtes riddere. Gillingham mener således, at den engelske *cnicht* grundlæggende har været udstyret som den franske ridder, dvs. med tung rustning og hest. 'Thegns and Knights' s. 163; 'The Introduction of Knight Service' s. 187. Problemet med Gillinghams argumentation er imidlertid, at han udelukkende arbejder ud fra et socioøkonomisk standpunkt. Udstyret var ganske rigtigt dyrt og krævede derfor betragtelige ressourcer, men Gillingham overser, at magnaterne kunne give udstyr og hest til en lovende kriger af beskeden herkomst i sin tjeneste og dermed ophøje ham til ridder, uden at dette gjorde ham til en del af aristokratiet. Dette synes ofte at finde sted i Frankrig og Tyskland. Gillingham tager heller ikke højde for den intensive træning, ridderkampformen krævede, selvom han bemærker, at Vilhelm Erobrerens hurtige erobring af England formentlig skyldtes, at franskmændene var krigsvante, mens englænderne var kommet ud af træning takket være mange års fred. Gillingham underkender således, at ridderen først og fremmest var en elitesoldat, og Gillinghams udlægning af normannernes erobring af England forekommer mig utroværdig. England var ikke et synderlig fredeligt sted før 1066, og nederlaget ved Hastings synes snarere at være resultatet af en række uheldige omstændigheder end af en decideret engelsk militær underlegenhed i forhold til franskmændene.

10 Richard W. Kaeuper *Chivalry and Violence in Medieval Europe*, Oxford, 1999, s. 189.

11 Jean Flori *Chevaliers et chevalerie au Moyen Âge*, Paris, 1998, s. 60ff.

12 Jean Flori *Essor de la chevalerie XIe-XIIIe siècles* Genève 1986, s. 223.

13 Flori 'La notion de chevalerie dans les Chansons de Geste' s. 216.

14 Flori *Chevaliers et chevalerie* s. 54, 60, 91-93.

gen. I denne udvikling blev *militēs* meget magtfulde på grund af deres militære ekspertise og tjeneste for fyrsterne, der indebar forleneringer og kontrol med borge og landområder. Udviklingen fortsatte i det 12. århundrede, og i disse to århundreder var Frankrig præget af endeløse kampe mellem på den ene side kongemagten – den franske såvel som den engelske, der havde omfattende len i Frankrig – og på den anden side de autonome *militēs* og fyrster. Disse skulle bringes under kongelig kontrol og deres suverænitet og voldsanvendelse begrænses.

I løbet af 1100-tallet bevirkede flere forhold imidlertid en udvikling af riddervæsenet, ikke mindst på den ideologiske plan. I 1154 kom den franske Plantagenêt-slægt fra Anjou til magten i det anglo-normanniske rige efter en længere tronfølgekrig. Ved kong Henrik II Plantagenêts (1154-1189) og dronning Eleanor af Aquitaniens hof blev den gryende ridderideologi dyrket flittigt, bl.a. udtrykt i legenderne om kong Arthur og hans riddere.¹⁵ Ridderideologien havde kongens støtte, dels fordi den tiltrak riddere til hans hof, dels fordi den dyrkede et ideal om ridderen, der vandt ære og ejendom, vel at mærke i kongens tjeneste. Henrik II gjorde sit hof til det førende i Europa, og den litterære og militære kultur ved hoffet spillede en afgørende rolle i udformningen af de ridderidealer, der dyrkede loyaliteten mod kongen. Dette ideals udbredelse er formentlig blevet styrket af Plantagenêt-kongernes omrejsende hof, der kom i kontakt med mange forskellige aristokratiske kredse i både England og Frankrig. I Frankrig blev der dog samtidig med idealerne ved Plantagenêt-hoffet dyrket en anden ridderideologi, der satte fokus på riddernes og fyrsternes autonomi og rettigheder over for kongemagten.

Fælles for disse to retninger inden for ridderideologien var en voksende aristokratisering. Det kom bl.a. til udtryk ved, at kongerne og fyrsterne i stigende grad tog titlen *miles* til sig. Fra omkring år 1200 forvandlede riddervæsenet sig således i de fleste vesteuropæiske riger fra at bestå af grupper af beredne elitesoldater med en bred social baggrund til en lukket aristokratisk krigerkaste med egne ritualer, regler og idealer. Titlen blev stadigt mere eksklusiv, mens den reelle militære funktion i stigende grad blev varetaget af væbnere og beredne sergenter.

Denne aristokratisering og udviklingen af ridderidealene var imidlertid ikke kun resultatet af et kongeligt forsøg på at kontrollere ridderne. Den skyldtes også de voksende udgifter til udstyr, heste og træning, der var påkrævet for at blive ridder, samt borgerskabets voksende magt i højmiddelalderen, der truede aristokratiets privilegerede stilling. Til

¹⁵ Ibid. s. 176.

disse gængse forklaringer vil jeg imidlertid føje en ofte overset pointe, nemlig riddernes egen moralske distanceren sig fra andre militærspecialister og i særdeleshed de lejesoldater, som kongerne i stadigt større omfang benyttede sig af.

I 1000- og 1100-tallene optrådte mange riddere som lejesoldater, der solgte deres militære tjenesteydelser til de forskellige fyrster.¹⁶ I slutningen af 12. århundrede begyndte en moralsk skelnen mellem, hvorfor man kæmpede, imidlertid at indfinde sig. Lejesoldaterne blev i stigende omfang benyttet, fordi de i modsætning til de stadigt mere aristokratiserede riddere var lette at kontrollere, var professionelle og var villige til begå grusomme overgreb mod fjenden, overgreb som ridderidealerne i stigende grad tog afstand fra.¹⁷

Lejesoldaterne og deres gerninger blev således skarpt fordømt fra flere sider. På det 3. Laterankoncil i 1179 udfærdigedes en fordømmelse af lejesoldaterne. De, der hyrede eller støttede dem, skulle lyses i band. Koncilet skrev: *De Brabantionibus et Aragonensibus, Navarriis, Basculis, Coterellis et Triaverdinis* [berygtede lejesoldater], *qui tantam in christianos immanitatem exercent, ut nec ecclesiis nec monasteries deferant, non viduis et pupillis, senibus et pueris nec cuilibet parcant aetati aut sexui, sed more paganorum omnia perdant et vastent.*¹⁸

Denne fordømmelse kunne tolkes som Kirkens sædvanlige klager over krigernes excesser, men i samme periode udtrykte ridderen og digteren Bertran de Born, der besang ridderskabet og den ridderlige krigs lyksaligheder, følgende fordømmelse over lejesoldaterne i digtet *Ar ven la coindeta sazoz*:

*Fri mig fra lejesvende
og skøger, som er til fals.
Sække med mønter af sølv og guld
kalder kun på lede, hvis de vindes ved svig.
Den hærfører skulle hænges, som er gerrig og grisk,
ligeså den mægtige herre, som tager betaling for sine gaver.
Gør ikke kur til en havesyg dame,
som bøjer sig og føjer dig for pengenes skyld.*¹⁹

16 Flori *Essor* s. 269-71; Flori 'La notion de chevalerie dans les chansons de geste' s. 243-44.

17 Matthew Strickland *War and Chivalry*, Cambridge, 1996, s. 321-22.

18 *Decrees of the Ecumenical Councils* vol. I (Norman P. Tanner ed.), London & Georgetown, 1990, s. 224. *Brabanters, Aragonese, Navarrese, Basques, Coterelli and Triaverdini, who practise such cruelty upon Christians that they respect neither churches nor monasteries, and spare neither widows, orphans, old or young nor any age or sex, but like pagans destroy and lay everything waste.*

19 Dansk oversættelse: Thomas K. Heebøll-Holm og Jan Pedersen. I originalteksten

For Bertran de Born var lejesoldater altså for ridderlig krig, hvad prostitution er for høvisk kærlighed.²⁰

Som udtrykt i Bertran de Borns digt medførte disse idealer i slutningen af 12. århundrede en skelnen mellem de kæmpendes motiver, og ridderne blev i stigende grad en særlig afgrænset gruppe, ikke blot i samfundet, men også inden for den gruppe af mennesker, der ernærede sig ved krig. Selvom ridderne også var interesserede i økonomisk gevinst i forskellig form, så adskiltes de nu moralsk fra andre specialiserede militærgrupper. Der var forskel på, om man kæmpede for ære og loyalitet (ridderne), eller om man kæmpede for hvem som helst mod betaling (lejesoldater). De tungt bevæbnede ryttere skilte sig på denne måde ud fra andre militære specialister, der imidlertid var lige så vigtige for højmiddelalderens militærvæsen. Ikke desto mindre er der en god portion hykleri i Bertran de Borns fordømmelser, for ingen ridder kæmpede gratis. Uden udsigten til krigsbytte, enten i form af udstyr, heste, løsepenge for fanger eller forlening som tak for tjeneste kunne kongen ikke regne med ridderne.²¹ Stærkere var den formulerede etos ikke.

En kort definition af ridderbegrebet

Det foregående viser, at det er sværere, end man umiddelbart skulle tro, at definere, hvad en ridder var i 1100-tallet. I *Chivalry* fra 1984 udlægger Maurice Keen ordet *chivalry's* (ridderskab, riddere) betydning således: ... *it [chivalry] remains a word elusive of definition, tonal rather than precise in its implications.*²² De fleste historikere synes dog enige om, at en ridder først og fremmest var en bereden elitesoldat udstyret med en kostbar rustning og våben. Militærhistorikeren John France har opsummeret denne betydning på følgende vis: ... »*chivalry*«; *a complex*

står følgende: *No-m platz compaigna de basclos/ Ni de las putanas venaus./ Sacs d'esterlins e de moutos/ M'es lait, qand son vengut de fraus./ E mainadier escars deuria hom pendre/ E ric homen, can son donar vol vendre./ En dompn'escarsa no-is deuria hom entendre/* in Gérard Gouiran (ed.) *L'amour et la guerre. L'œuvre de Bertran de Born* vol. II, Aix-en-Provence, 1985, nr. 36, strofe IV, s. 714. I William D. Paden, Tilde Jr. Sankovitch & Patricia H. Ståblein (eds.) *Poems of the Troubadour Bertran de Born*, Berkeley, 1986. S. 428 dateres digtet til at være fra perioden 2. februar - 12. maj 1194.

²⁰ Martin Aurell *L'Empire des Plantagenêt*, Paris, 2002, s. 201.

²¹ Barthélemy opsummerer problematikken således: *C'est la rançon en argent, son marchandage, son versement qui souilleraient la pureté de la chevalerie arthurienne. C'est elle qu'il convient donc d'occulter, avec elle le mercenariat, de peur que la classe chevaleresque ait quelque chose en commun avec la bourgeoisie urbaine.* *La Chevalerie* s. 436.

²² Maurice Keen *Chivalry* New Haven & London, 1984, s. 2.

*word whose meaning encompasses the notion of an armed elite, a style of war and a code of military behaviour in which personal honour is paramount.*²³ Mens France med rette fokuserer på de militære aspekter af ridderskabet, mangler hans definition en uddybning af ridderideologiens betydning socialt og mentalt. Denne dimension uddybes i ridderhistorikeren Jean Floris definition på en ridder: *Le mot chevalier lui-même est ambigu. Dès l'origine, il désigne à l'évidence un guerrier à cheval, mais la chevalerie n'est pas seulement la cavalerie. Il s'applique assez tôt à un personnage d'un rang social honorable, mais ne devient que très tardivement un titre de noblesse. La chevalerie, en effet, a partie liée avec la noblesse, mais ne peut lui être assimilée. Le chevalier, enfin, est doté d'une éthique dont les divers aspects varient en intensité selon les époques: devoirs de service militaire, vassalique ou féodal, dévouement envers l'Eglise ou envers le roi, le patron, le seigneur ou la dame, grandeur d'âme et sens de l'honneur, humilité mêlée d'orgueil.*²⁴ Denne definition vil udgøre rammen for artiklens videre redegørelse for ridderidealene og ridder-væsnets etablering i Danmark.

Ridderidealene

Krigere har til alle tider været forenede af særlige idealer og regler, der har skabt følelser af solidaritet – selv mellem krigere, der var fjender. Hvad der gjorde ridderidealet specielt, var kombinationen af en særlig kampform og udrustning samt en sammensat ideologi.²⁵ Overordnet bestod ridderideologien af en kombination af kirkelige og aristokratiske værdier, samt af keltiske og germanske myter. Ideologien forenede

²³ John France *Western Warfare in the Age of the Crusades 1000-1300* London, 1999, s. 53.

²⁴ »Selve ordet 'ridder' er tvetydigt. Oprindeligt betegnede det øjensynligt en bereden kriger, men riddervæsnets kan ikke reduceres til kavaleri. Ordet ridder blev snart knyttet til personer af en vis æreværdig social stand, men det blev først meget sent en adelstitel. Riddervæsnets er forbundet med – men ikke inkorporeret i – adelen. Endelig er ridderen udstyret med en etik, hvis aspekter varierer i intensitet, alt efter hvilken periode af middelalderen der er tale om. Disse aspekter er militærtjeneste – som vasal eller feudalt – opofrelse for kirken, kongen, anføreren, herren eller damen, sjælsstørhed, æresfølelse og ydmyghed blandet med hovmod.« Dansk oversættelse af Thomas K. Heebøll-Holm. Flori *Chevaliers et chevalerie* s. 7.

²⁵ Barthélemy udtrykker noget kynisk, at ridderskabet ikke var antitesen til primitivt barbari, sådan som det ofte antages i dag. Riddervæsnets var snarere en sofistikeret version af de ordninger, krigere indgår, og denne ordning betonedes visse træk, bl.a. de anstrengelser, ridderne gjorde sig for at undgå at dræbe og skade hinanden i kamp, samtidig med at de understøttede hinandens selvforståelse som dødsforagtede helte. *La Chevalerie* s. 72-73.

således kristne dyder med en glorificering af vold, høvisk kærlighed og en krigerkastes hovmod.²⁶

Udformningen af ridderideologien begyndte i 1000-tallet med *Pax Dei*-bevægelsen og de kirkelige skrifter, der var en reaktion på det 11. århundredes endemiske krige og riddernes overgreb, ikke mindst mod kirker og klostre.²⁷ I sin kerne bestod *Pax Dei*-bevægelsen i, at kongen og fyrsterne skulle beskytte *inermes*, dvs. de værgeløse – klerke, kvinder og børn – mod overgreb.

I 1100-tallet udvikledes og udspaltedes *Pax Dei*-bevægelsens ideer i to overordnede retninger, der dog havde mange væsentlige træk til fælles. Disse retninger var henholdsvis et engelsk, kongeligt ideal, centreret om loyalitet mod kongen, og et fransk, aristokratisk ridderideal, der forsvarede aristokratiets rettigheder mod kongens voksende magt.²⁸

Den engelske kongemagts overtagelse og modifikation af *Pax Dei*-bevægelsens idealer kan bl.a. ses hos John af Salisbury, der i fyrstespejlet *Policraticus* fra 1159 leverede en klar definition på *milites'* rolle i samfundet. Beskrivelsen af *milites* i *Policraticus* skal ses på baggrund af deres frie hærgen i kong Stefan I af Englands regeringstid.²⁹ I *Policraticus* karakteriserede John af Salisbury ridderen (*miles*) som en udvalgt, hellig kriger, der på grund af sin fysik, sin træning og sin ed om at ville tjene Gud og hans jordiske repræsentant, fyrsten, udførte et helligt hverv. Opgav ridderen imidlertid fyrstetjenesten, eller svigtede han på anden måde sine pligter, som at beskytte de værgeløse, blev han i John af Salisburys filosofi fordømt som en simpel forbryder og morder. Retten til at kæmpe havde således som forudsætning, at det skete i en retfærdig sags og fyrstes tjeneste.³⁰ En lettere modificeret udgave af dette ideal udvikledes på fransk ved Plantagenêt-hoffet af kongemagtens klerke såsom

26 Flori *Chevaliers et chevalerie* s. 207-208.

27 Ibid. s. 184-85 ; Flori *Essor* s. 272-77. Dominique Barthélemy påpeger imidlertid en vis portion hykleri fra kirkens side, idet han anser *Pax Dei*-bevægelsen for lige så meget at handle om en magtdeling mellem aristokratiet og kirken. Således benyttede kirken sig ligeså meget af *milites* til at udbrede sin magt og beskytte sin ejendom som aristokratiet. Dominique Barthélemy *Chevaliers et miracles*, Paris, 2004, s. 5.

28 Jeg har lånt denne opdeling fra Kaeuper *Chivalry and Violence in Medieval Europe*. Det er egentlig forkert at beskrive det kongelige ideal som engelsk, da kongerne af England og hoffet omkring dem kulturelt var fransk. De var endvidere især optaget af problemerne med ridderne i deres franske besiddelser, der på dette tidspunkt omfattede to tredjedele af kongeriget Frankrig.

29 Flori *Essor* s. 281-87.

30 Ioannis Saresberiensis *Policraticus sive de nugis curialium et vestigiis philosophorum* vol. II (Clemens C. I. Webb, ed.), London & New York, 1919. Liber VI, særligt cap. 7-9.

Wace,³¹ Breton d'Amboise, Jean de Marmoutier,³² Benoît de Sainte-Maure³³ og Etienne de Fougères³⁴. Her blev det indskærpet, at ridderen skyldte kongen loyalitet og havde sin ret til at udøve vold fra ham. Krig og kamp blev udført i fyrstens navn, og ridderen optjente ære ved at tjene kongen. Ridderen måtte således kun bruge sine militære evner i en højere sags tjeneste og ikke til egen direkte vinding. I disse klerkes værker fandt endvidere en betydelig aristokratisering og idealisering af riddervæsenet sted, idet kongen ofte fremstod som en fremragende ridder – hvis ikke den bedste i verden – og altså et ideal for alle andre riddere at stræbe imod.³⁵

Det ideal, man dyrkede ved Plantagenêt-hoffet, var resultatet af en langsom overførsel af det noget ældre kongeideal på ridderne. I begyndelsen af 12. århundrede skrev Hugues de Flavigny, at det kongelige hverv handlede om at regere Guds folk med retfærdighed, at beskytte kirkerne, de forældreløse og enkerne samt at befri den svage og fattige fra den mægtiges tyranni.³⁶ Det var disse opgaver, John af Salisbury overførte på *militēs* for at retfærdiggøre deres eksistens, og som efter år 1200 spillede en stadig større rolle i ridderideologien. Det var imidlertid også udtryk for de politiske og militære koncepters udvikling og tilpasning til samtidens realiteter: Ridderskabets opsving på den ene side og styrkelsen af den kongelige magt på den anden.³⁷

Over for denne klerikale og kongelige udformning af ridderidealene stod imidlertid et andet aristokratisk ridderideal, der kom til udtryk

31 Wace tilpassede og oversatte Geoffrey af Monmouths voldsomt populære *Historia Regum Britanniae* (o. 1136) til fransk i 1155 i *Le Roman de Brut*. Wace skrev siden hen *Le Roman de Rou* om Rollo og de efterfølgende hertuger af Normandiet. I *Brut* opfandt Wace kong Arthurs Runde Bord, og han regnes for grundlæggeren af den franske kong Arthur-litteratur.

32 Breton d'Amboises og Jean de Marmoutiers beskrev fyrsterne af Anjou som ædle riddere. I værket fokuseres bl.a. på fyrstens medlemskab af ridderskabet, hvor der herskede intern solidaritet blandt dem, der udførte ridderhvervet, uanset den enkeltes status i samfundet. Se *Chroniques des comtes d'Anjou et des seigneurs d'Amboise* (L. Halphen & C. Poupardin eds.), Paris, 1913. Se også Flori *Essor* s. 305-307 for et kondensat af deres tanker om ridderen og fyrsten.

33 Forfatter til *Roman de Troies* fra 1165 og den uafsluttede *Chronique des ducs de Normandie* (1180-85).

34 Hos Etienne de Fougères (1185) blev ridderskabet og aristokratiet utvetydigt forenet i en ideologi. Etienne de Fougères *Le Livre des Manières* (R. Anthony Lodge ed.), Genève, 1979. Se også Flori *Essor* s. 315-19.

35 Kaeuper s. 118-120; Flori *Essor* s. 309-319.

36 Flori *Chevaliers et chevalerie* s. 212. Kaeuper bemærker imidlertid, at Kirkens forhold til ridderne var præget af hykleri, for Kirken så stort på riddersnes forbrydelser, så længe de ikke gik ud over Kirkens folk og ejendom. Kaeuper s. 88.

37 Flori *Essor* s. 293.

i de franske *chansons de geste* og *romancer* på flere måder.³⁸ I Chrétien de Troyes' værker var fokus på den enkelte 'menige' ridder og hans strålende bedrifter. I denne sammenhæng spillede kong Arthur kun en lille rolle. Romanernes hovedpersoner var ridderne, og temaet for fortællingerne var deres kampe for at vinde ære og et godt ægteskab. I andre værker spillede kongen imidlertid rollen som riddernes modsætning. I disse ridderviser understregedes ridderens og aristokratiets rettigheder og autonomi over for en grådig og magtgal konge. Ridderen lå her ofte i væbnet og retfærdig strid mod en forbryderisk hersker. Dette kom klarest til udtryk i det korpus af ridderviser, der kaldes *Le Cycle des Barons Revoltés*, der bl.a. består af *Raoul de Cambrai*. I denne bliver Raoul snydt for sin fædrene arv af den franske konge trods loyal og kompetent tjeneste som kongens ridder. Gennem kongens intriger og magtspil ender Raoul med at føre krig mod andre stormænd for at tage deres jord og gods, vel vidende, at kongen har spillet ham ud mod de andre riddere og magnater, og til trods for kongens skyld i Raouls tab af sin arv. I løbet af *Raoul de Cambrai* udvikler historien sig til flere væbnede opgør mellem kongemagten og stormændene.³⁹ Alt sammen var fiktion, men gav genlyd i samtidens øvrige poesi. Således refererede Bertran de Born i flere af sine digte til *Raoul de Cambrai* og kampen mod kongemagten.⁴⁰ Dette havde betydning for Bertran, fordi han selv i samme periode kæmpede mod den franske kong Filip II Augusts voksende magt, en konge som han i øvrigt anså for at være uridderlig. I denne henseende må personerne i *Raoul de Cambrai* have tjent som rollemodeller for Bertran med hensyn til, hvordan man som ridder og aristokrat skulle hævde og kæmpe for sin ret i overensstemmelse med riddervæsnets etos.

Både den kongelige og den aristokratiske ridderideologi krævede dog overordnet de samme dyder i en god ridder. Det var disse egenskaber, der adskilte ridderen fra den almindelige kriger.

38 Jeg vil i resten af artiklen samlet kalde disse for 'franske ridderviser'.

39 Man har i forskningen traditionelt fokuseret på opgøret mellem Raoul – og hans slægtninge – og ridderen Bernier. Dette optager størstedelen af værket og må betragtes som dets kernehistorie. Jeg mener dog, at man i forskningen har underkendt betydningen af konflikten mellem kongen og aristokratiet. Et andet eksempel herpå er *La Chanson de Girart de Roussillon* (Micheline de Combarieu du Grès og Gérard Gouiran, eds.), Paris, 1993. For en meget interessant analyse af lensbegrebet i *Raoul de Cambrai*, se Stephen White 'The Discourse of Inheritance in Twelfth-Century France: Alternative Models of the Fief in Raoul de Cambrai' in Stephen White *Re-Thinking Kinship and Feudalism in Early Medieval Europe*, Aldershot, 2005, s. 173-197.

40 In Gouiran *Al nou douz termini blanc* s. 531, *Pois als baros enoia en lur pesa* s. 593, *A totz dic qe je mais non voil* s. 431.

Ridderideologien i anden halvdel af 1100-tallet og frem indeholdt en række komponenter, der dog langt fra blev respekteret fuldt ud af ridderne i det 12. århundrede. Først i 1200-tallet begyndte de for alvor at slå igennem. Jeg vil her bemærke, at den følgende redegørelse blot er en overordnet skitsering af hovedbestanddelene i ridderideologien. Det er i praksis umuligt at lave en samlet beskrivelse af denne, for hvert eneste værk – fra kirkelige såvel som verdslige skribenters hånd – havde sin særlige udlægning af ridderideologien og de dyder, ideologien skulle promovere.

Maurice Keen definerer overordnet ridderdyderne således: *prouesse, loyauté, largesse (generosity), courtoisie and franchise (the free and frank bearing that is visible testimony to the combination of good birth with virtue)*.⁴¹ Mens denne korte definition er glimrende, hvis man betragter ridder-væsnet i dets senmiddelalderlige udformning, så kræver en behandling af ridderdyderne i 1100-tallet en mere detaljeret udredning:

Prouesse (da. tapperhed, dristighed, mod, dydighed) er ifølge Richard Kaeuper den vigtigste ridderdyd af dem alle.⁴² Alle andre ridderdyder er underordnede eller i hvert fald tæt forbundne med denne dyd. Ved at være *preux* og udvise *prouesse* demonstrerede ridderen ikke bare sin militære men også sin moralske overlegenhed. *Prouesse* var nøglen til at opnå ære og ejendom og vinde damens hånd.⁴³

En anden vigtig dyd for ridderne var *solidaritet, loyalitet og retfærdighed* over for andre medlemmer af ridderskabet (inklusive ens fjender), så længe de efterlevede ridderdyderne. Denne solidaritet afhang ikke af status, og principielt var en konge og en ridder uden land ligemænd inden for ridderskabet. Som eksempel herpå kan nævnes en passage hos Jean de Marmoutier, hvor Geoffroy d'Anjou, Henrik II af Englands far, havde taget fire riddere til fange og fængslet dem. Geoffroy glemte snart ridderne, men da han en dag kom til borgen, hvor de holdtes indespærret, fik borgherren, der havde ondt af ridderne, den idé, at de under middagen skulle synge fra deres fængsel. Geoffroy hørte dem og satte dem fri med henvisning til, at han og de tilhørte samme kaste, ridderskabet. Han lod dem spise ved sit bord og gav dem heste og våben.⁴⁴ Flori tolker denne episode således: ... *le texte met accent sur une solidarité*

41 Keen s. 2.

42 Kaeuper s. 186.

43 Ibid. s. 126-35; Flori 'La notion de chevalerie dans les chansons de geste' s. 217-18.

44 *Inhumani, inquit, cordis est qui sue non compatitur professioni. Si nos milites sumus, militibus debemus compassionem, presertim subactis. Educite ergo milites, expedite a vinculis, lavate et comite et vestibus novis induite, ut mecum hodie sedeant ad mensam. Chronique des comtes d'Anjou* s. 196.

*d'ordre professionnel ... Le comte d'Anjou, comme ses prisonniers, est un guerrier, un chevalier d'élite. Il peut, comme eux, être lui aussi capturé au combat. Il convient donc d'avoir de la considération pour des compagnons d'armes, des confrères.*⁴⁵ Krigens betingelser og det mulige skæbnefællesskab betød altså, at ridderen og fyrsten var omfattet af de samme regler.

En dyd som *largesse* (ødselhed, gavmildhed) synes oprindeligt kun at have haft betydning for kongen og de øverste lag af aristokratiet.⁴⁶ Ikke desto mindre må denne dyd have vundet indpas hos de almindelige riddere i slutningen af 1100-tallet. I digtet *Le Rossignol* er *largesse* en af ridderens mange kvaliteter,⁴⁷ og i sangen om Guillaume le Maréchal liv spiller *largesse* en væsentlig rolle.⁴⁸ Dyrkelsen af *largesse* skal formentlig ses som en følge af aristokratiseringen af ridderskabet i slutningen af 1100-tallet, og de deraf følgende stærkt øgede indkomster.

Courtoisie (høviskhed, hvilket for 1100-tallets vedkommende inkluderer Keens *franchise*) spillede også en rolle, om end ordet i begyndelsen synes at have omfattet riddernes ærefulde opførsel over for hinanden snarere end over for aristokratiets kvinder. Før 1180 synes riddervisernes brug af ordet *courtoisie* primært at udtrykke riddernes militære kvalitet og ikke generel høvisk opførsel. Ifølge Flori var høvisk opførsel over for kvinder ofte fraværende i de fleste af 1100-tallets ridderviser, og i denne henseende anser han Chrétien de Troyes' romaner for at være en nyskabelse inden for ridderlitteraturen og bærer af en væsentlig omdefinering af ridderidealene.⁴⁹

Keens definition indeholder imidlertid ikke to andre vigtige ridderdyder:

*Beskyttelse af de kristne.*⁵⁰ Ridderen skulle ideelt set benytte sine

45 Flori *Chevaliers et chevalerie* s. 175. »... teksten understreger en professions solidaritet ... Greven af Anjou var som sine fanger en kriger, en eliteridder. Ligesom dem kan han også risikere at blive taget til fange i kamp. Det er derfor ønskværdigt at vise særlige hensyn over for våbenfæller.« Oversættelse: Thomas K. Heebøll-Holm.

46 Flori 'La notion de chevalerie dans les chansons de geste' s. 426-27.

47 *Le Rossignol* vers 21-22, s. 210 in *Lais de Marie de France* (Laurence Harf-Lancner & Karl Warnke, eds.), Paris, 1990. *Lais de Marie de France* rummer talrige eksempler på *largesse*, se f.eks. *Guigemar*, *Lanval*, *Milon* og *Eliduc*.

48 *L'Histoire de Guillaume le Maréchal* vol. I-III (Paul Meyer ed.) Paris, 1891.

49 Flori 'La notion de chevalerie dans les chansons de geste' s. 427 og 438. For en mere detaljeret undersøgelse af riddervæsenet hos Chrétien de Troyes, se Jean Flori 'La notion de chevalerie dans les romans de Chrétien de Troyes' in *Romania* vol. 114, 1996, s. 289-315.

50 Constance Brittain Bouchard *Strong of Body, Brave and Noble*, Ithaca & London, 1998, s. 22-23. Om korstogenes rolle i forhold til denne ridderdyd bemærker Flori, at det at drage på korstog ikke var et grundlæggende karakteristikum for ridderen, det var blot en af flere måder, hvorpå man kunne vise sin ridderværdighed. Desuden blev mange saracener i ridderviserne betegnet som riddere, hvilket udelukker en rent vestlig, kors-

militære evner til at kæmpe for troen og sværge at ville beskytte enker, kirkens folk, de svage, de fattige og de forældreløse – i særdeleshed aristokratiets afkom. Ifølge Flori synes beskyttelsen af Kirken dog ikke at have særlig stor betydning i ridderviserne før 1180,⁵¹ og beskrivelsen af klerke og gejstlige er ofte ambivalent i ridderviserne.

Dertil kommer *nåde* over for en besejret aristokratisk fjende eller en fjendtlig ridder. Denne dyd er egentlig forbundet med beskyttelsen af de kristne og er en noget problematisk størrelse, da reglerne for hvornår og under hvilke omstændigheder, en ridder skulle udvise nåde, er ganske komplicerede.⁵² Nåde som en ridderdyd har først i de senere år påkaldt sig opmærksomhed i særligt John Gillingham og Matthew Stricklands forskning. De har i deres analyser af indførelsen af ridderskabet i England fremhævet nåde over for besejrede aristokratiske fjender som en vigtig forskel i forhold til både den angelsaksiske (og dermed også den nordiske) og den keltiske krigsførelse. Dette er især for Gillingham en hjørnesten i ridderidealerne. Selvom argumentet kan synes noget snævert og under alle omstændigheder knyttet til et særligt fransk-keltogermansk kultursammenstød i England, har vi faktisk enkelte vidnesbyrd om dette i Saxos beskrivelser af Valdemars regeringstid. Dette er en *pointe*, som jeg senere vil vende tilbage til.⁵³

Efter denne introduktion til ridderskabet i 1100-tallets Vesteuropa vil jeg i resten af artiklen benytte de skitserede parametre til at undersøge tegnene på, at der var riddere og ridderskab i Danmark i 12. århundrede.

II Lanser og ridderkamp i Danmark. De ikonografiske kilder

Forskningen i de ikonografiske kilder har traditionelt udgjort en afsondret disciplin inden for historieforskningen i Danmark, og den er kun sjældent blevet inddraget i analyserne af det politiske og det militæres udvikling i middelalderens Danmark. De ikonografiske kilder er imidlertid yderst vigtige i analysen af 1100-tallets danske riddervæsen, både i forhold til udstyr og kampform.

togsforankret tolkning af riddervæsenet. Flori 'La notion de chevalerie dans les chansons de geste' s. 424.

51 Ibid. s. 425.

52 Se f.eks. Barthélemy's udlægning af nåde i Chrétien de Troyes' *Erec et Enide* i *La chevalerie* s. 435-36.

53 Gillingham 'Thegns as Knights' s. 182-83 og '1066 and the Introduction of Chivalry into England' in John Gillingham *The English in the Twelfth Century*, Woodbridge, 2000, s. 209-233, s. 209-210; Strickland s. 133-35 & 254; Flori *Chevaliers et chevalerie* s. 166.

Ridderens komplette udstyr bestod som oftest af en ringbrynje, der indkapslede ham fuldstændig,⁵⁴ samt skjold, sværd,⁵⁵ lanse og mindst én specialtrænet stridshest. Ridderen var dermed en dyr kriger at udruste. Lansen var særligt vigtig for den beredne krigsførelse. I *Chevaliers et chevalerie* opregner Flori fire måder, hvorpå man kunne benytte lansen fra hesteryg. Lansen kunne bruges som stødvåben med enten overhånds- eller underhåndsstød; som en art sværd, hvor man så at sige huggede sine modstandere med lansens, da lansehovedet både var spidst, langt og skarpt; og endelig på den måde, vi forbinder med det traditionelle ridderangreb, at holde lansens skaft i en vandret position med lanseskafte placeret under armen. Af disse fire angrebsformer er de tre første ældgamle. Den sidste, hvor lansens skaft holdtes vandret og under armen, var en nyskabelse i middelalderen. Denne måde at bruge lansens skaft på adskilte sig væsentligt fra de tidligere måder, idet den tillod ridderen at udnytte hestens fart og udrustningens tyngde (ikke mindst en tungere og kraftigere lanse end tidligere) i et kraftfuldt stormløb på fjenden. Endvidere tillod den vandrette lanseposition at ridderen kunne koncentrere sit angreb og opnå større træfsikkerhed.⁵⁶ Således udgjorde et samlet ridderstormløb med den nye brug af lansens skaft en voldsom kraft.⁵⁷ Da kampformen var svær at mestre og desuden krævede kostbart udstyr, blev ridderne allerede fra barnsben trænet i »rytterchok«. Uddannelsen krævede megen træningstid for ridderen, hvilket sammen med udstyrets voksende bekostelighed betød, at der langsomt blev færre riddere. Det skal dog bemærkes, at selvom angreb med lansens skaft i vandret position var det mest kraftfulde, bibeholdtes de andre tre måder at benytte lansens skaft på i rytterkrig højmiddelalderen igennem. I nærkampens kaos var det nemlig umuligt at angribe med lansens skaft under armen.

54 Fordelen ved en ringbrynje var bl.a., at den takket være sine tætte ringe kunne tage styrken af et slag ved at fordele kraften ud over et større område. Endvidere havde ringbrynjen den fordel, at dens fleksibilitet tillod en høj grad af bevægelighed for bæreren. Selvom brynjen har vejlet omkring 12 kg, så har det ikke udgjort et stort problem, da krigerne var trænet i at bevæge sig i rustning. Desuden var brynjens vægt spredt over en stor kropsflade. Ian Pierce 'The Knight, his Arms and Armour in the Eleventh and Twelfth Centuries' in C. Harper-Bill & R. Harvey (eds.) *Ideals and Practices of Medieval Knighthood*, Woodbridge, 1986, s. 152-164, s. 157-58.

55 Ian Pierce 'The Development of the Medieval Sword c. 850-1300' in C. Harper-Bill & R. Harvey (eds.) *Ideals and Practices of Medieval Knighthood III*, Woodbridge, 1990, s. 139-158, s. 158.

56 Jean Flori 'Encore l'usage de la lance ... La technique du combat chevaleresque vers l'an 1100' in *Cahiers de civilisation médiévale* vol. 31, 1998, s. 213-240; Flori *Chevaliers et chevalerie* s. 89ff.; Philippe Contamine *La Guerre au Moyen Âge*, Paris, 2003 (1980), s. 320.

57 Matthew Bennett 'The Myth of the Military Supremacy of Knightly Cavalry' (1998) in John France (ed.) *Medieval Warfare 1000-1300*, Aldershot, 2006, s. 171-185.

Den nye måde at bruge lansen på har formentlig sin oprindelse i de franske stormænds og borgherrers lokale krige i 1000-tallet, hvor rytteri spillede en afgørende rolle i den foretrukne taktik, *chevauchée*, der kort fortalt gik ud på at ødelægge eller røve modstanderens ressourcer – deriblandt bønder – frem for at mødes i åbne slag. *Chevauchée*'erne var endvidere karakteriseret ved træfninger og især baghold, hvor et ridderangreb med sænket lanse har været uimodståeligt og dødbringende. Når den vandrette lanseposition benyttedes i middelalderens sjældne slag, angreb ridderne i tætte formationer på skift fjendens linjer for med kontinuerlige angreb at få dem til at bryde sammen, hvorefter man kunne uskadeliggøre de flygtende bagfra.

Det var denne brug af lanser, der udødeliggjordes i 1100-tallets latinske og folkesproglige litteratur. Kampformen synes at have været ridderens eksklusive domæne, da træningen og udstyret af økonomiske årsager udelukkede de almindelige krigere fra at deltage.⁵⁸

Det tidligste vidnesbyrd, vi har om brugen af lanser i vandret position er Bayeux-tapetet fra 1066 (se figur 1 på http://www.historisktidsskrift.dk/pdf_histtid/109_1/109_21.pdf).⁵⁹ Her ser vi – under teksten *Contra Anglorum exercitum* [Mod den engelske hær] – normannernes stormløb på angelsakserne ved Hastings i 1066. På figuren demonstreres tre af de fire måder at benytte lanser på, nemlig overhåndsstødet (de to midterste ryttere), underhåndsstødet (den bagerste rytter) og ridderangrebet med lanser i vandret position (den første rytter). Dette billede danner udgangspunkt for mine undersøgelser af danske 1100-tals afbildninger af ridderkamp og brug af lanser.⁶⁰

Ikonografiske kilder er traditionelt forbundet med en del skepsis, da det ofte er usikkert, hvor godt et kendskab kunstneren har haft til krig og kamp. Ikke desto mindre er billeder uundværlige til at vise, hvilke rustninger, våben og kampformer der var i brug. Kunstnerne har uden tvivl set kamp eller i hvert fald øvelser, for ikonografien stemmer glimrende overens med de skriftlige vidnesbyrd. At kunstneren på en eller anden måde har bevidnet ridderkamp i praktisk udførelse, underbygges også af det forhold, at middelalderen var fyldt med strid i større eller mindre skala. Væbnet konflikt synes at have været en integreret

58 Dette kommer klart til udtryk i *Le Conte du Graal* i en samtale mellem Perceval og nogle riddere, som Perceval i øvrigt først tager for at være engle. Chrétien de Troyes *Romans* (Michel Zink ed.), Paris, 1994, s. 948 vers 191-195.

59 Denne artikels billedmateriale nås via Historisk Tidsskrifts hjemmeside.

60 For en uddybende analyse af brugen af lanser på Bayeux-tapetet, se Flori 'Encore l'usage de la lance' s. 215ff. Billedet findes gengivet i Mogens Rud *Bayeux Tapetet og slaget ved Hastings 1066*, Århus, 2006 (1983), s. 80-81.

del af livet. De ikonografiske kilder er således ganske repræsentative for samtidens kampformer og udstyr.

I Danmark har vi flere ikonografiske kilder fra det 12. århundrede, der afbilder lansekamp, som den foregik i Vesteuropa. Den tidligste kilde er et stenrelief fra omkring 1150 fra Bislev Kirke nær Nibe i Nordjylland (figur 2).⁶¹ Relieffet hænger i dag på vestvæggen af kirkeskibet, nær ved indgangen, men hvor det oprindeligt har været, og hvilket formål det har tjent, vides ikke. Det er således uvist, om relieffet har tjent som en overligger i en døråbning til kirken, eller om det snarere har været låget til en stormandskiste. Motivet på relieffet synes at støtte den sidste tolkning, for den afbilder to kampscener og en falkejagtscene. Her vil jeg imidlertid koncentrere mig om den ene af kampscenerne, hvor to ryttere eller riddere tørner sammen. Begge ridderne synes iklædt rustninger, som dem vi ser på Bayeux-tapetet, og bærer formentlig begge hjelme, om end formen ikke er den samme som den normanniske hjelm med næsebeskytter, der var den mest udbredte i 1100-tallet. Det er muligt, at de bærer hjelme med en bred, rund skygge. Ridderen til venstre benytter sig af overhåndslankestødet, formentlig for at dræbe modstanderens hest. Ridderen til højre bærer et skjold, som vi kender det fra Bayeux-tapetet, og holder desuden en lanse med et banner i en vandret position. Umiddelbart ser det ud som om, han holder lansens spids over sit hoved, men ridderen er formentlig blevet afbildet på denne måde for at demonstrere, at han benytter lansens spids på den nye måde. Bag ridderen, i hoftehøjde, stikker nemlig en uforklarlig pind ud, der efter min opfattelse ikke kan være andet end enden af den lanse, ridderen holder under armen, men som er løftet over hans og hestens hoved, for at beskuerne klart kan se den benyttede kampform. Kunstneren har altså her direkte gjort sig umage for, at tilskueren kan se den måde, lansens spids benyttes på, hvilket vidner om et vist kendskab til ridderkampformen. Bortset fra hjelmene ligner ridderne på Bislevrelieffet således dem, der vises på Bayeux-tapetet. Denne afbildning er imidlertid ikke enestående for Danmark, som jeg vil vise i det følgende.

De danske kalkmalerier fra 12. århundrede, der afbilder bereden lansekamp, forefindes tilsyneladende kun i jyske kirker,⁶² men da vi ikke ved, hvor mange malerier, der gennem tiden er gået tabt, vil det være overilet at konkludere, at der her skulle være tale om særligt krigeriske

61 Dette ryttermotiv findes også på bagsiden af 1000 kr.-sedlen. På Nødager kirke findes en tympanon med to lansebærende ryttere, men brugen af lansens spids i en kampsituation fremstår tydeligere i relieffet fra Bislev. Se Ulla Haastrup og Robert Egevang (eds.) *Danske kalkmalerier. Senromansk tid 1175-1275*, København, 1987, s. 38 & 84.

62 Annette Lerche Trolle *Kalkmalerier i Østjylland* Århus, 1999, s. 27.

jyske magnatfamiliers indflydelse på motiverne. Der hersker ligeledes uklarhed om, hvilke fortællinger ridderfriserne refererer til,⁶³ men det synes sandsynligt, at i hvert fald en del af dem illustrerer slag fra det Gamle Testamente, uden at dette dog udelukker, at de illustrerer en samtidig kampsituation.

I Lyngby kirke (figur 3) nord for Århus findes et fragment af et kalkmaleri fra tiden 1175-1200, antagelig en skitse.⁶⁴ Her ser vi to riddere, der benytter den nye, moderne måde at holde lansen på, nemlig under armen i vandret position. I deres udrustning og våben er de identiske med rytterne på Bayeux-tapetet, om end de synes at bære våbenkofte over deres rustninger. Hestene bærer klokker eller kvaster i seletøjet og er antagelig dækkede af et skaberak. Riddernes høje sadler ligner også dem, der vises på Bayeux-tapetet. Sadlerne var vigtige for riddernes stabilitet under stormløbet på og sammenstødet med fjenden.⁶⁵ I hvert fald den ene ridders lanse er udstyret med et banner, og kampen leder naturligt tankerne hen på en ridderturning, selvom situationen lige så godt kan omhandle et sammenstød mellem to riddere under et slag eller i en træfning. Da vi imidlertid ikke kender fragmentets omgivelser og kontekst, forbliver den eksakte situation ukendt. Ikke desto mindre får vi klart illustreret riddere og ridderkamp efter vesteuropæisk model.

I Højen kirke ved Vejle (figur 4) findes et kalkmaleri på nordvæggen fra omkring år 1200, der ligeledes viser lansebevæbnede riddere i angreb på en bereden, sværdbevæbnet fjende. De angribende riddere med lanser bærer store skjolde som på Bayeux-tapetet, men disse skjolde er nu forsynede med heraldik i form af lodrette barrer og formentlig en krone. Hestene bærer skaberak, og ridderne har bannere på deres lanser med samme heraldiske mærke som på skjoldene. Ridderne er endvidere bevæbnede med sværd, men deres hjelme synes ikke at have næsebeskyttere, som vi så det på Bayeux-tapetet og på skitsen fra Lyngby. Dette er muligvis blot et stilistisk valg fra kunstnerens side, som vi derfor ikke behøver fæstne os nærmere ved. Denne scene kan afbilde en turning, for ovenfor vises en konge og hans hof, der muligvis betragter kampene i frisen nedenfor.⁶⁶ Det er dog ikke sikkert, at de to friser – ridderkampen og de mulige tilskuere – umiddelbart har noget med hinanden at gøre, for scenen ovenfor viser antagelig scener fra

63 *Danske kalkmalerier. Senromansk tid*, s. 38.

64 Trolle, s. 35., Henrik Græbe 'Kirkens krigere' in *Skalk*, nr. 2, 1975, s. 32.

65 Bernard S. Bachrach 'Animals and Warfare in Early Medieval Europe' in *L'uomo di fronte al mondo animale nell'alto medioevo* tom. I, Spoleto, 1985, s. 707-764, s. 747-48.

66 Niels M. Saxtorph *Danmarks kalkmalerier*, København, 1986, s. 211.

apostlen Jakob den Ældres legende.⁶⁷ Kampfrisen kan med andre ord ligeså godt afbilde et egentlig slag eller en træfning som en turnering.

Axel Bolvig antager i sin behandling af frisen, at ridderen fra venstre rider på hesten på damemanér, og at hans skjoldmærke muligvis er en Thorshammer.⁶⁸ Disse antagelser kan imidlertid anfægtes. For mig at se er dét, Bolvig tolker som ridderens »andet ben«, blot en lang flig af hans våbenkjortel. Antagelsen om, at skjoldmærket er en Thorshammer, må bl.a. hvile på en beskrivelse hos Saxo, hvor Magnus Nielssøn plyndrede et hedensk, svensk tempel og bragte Thorshamre hjem som bytte.⁶⁹ Personligt tvivler jeg stærkt på denne tolkning. Der kan lige så vel være tale om et for os ukendt heraldisk mærke – ligesom barren og kronen for øvrigt er det. Under alle omstændigheder svarer kampscenerne og i særdeleshed brugen af lanser fuldstændig til det, som kendes fra det 12. århundredes vesteuropæiske ridderlitteratur.

Det sidste kalkmaleri af ryttere med lanser fra 12. århundrede, som jeg vil behandle, findes i Velleve kirke (figur 5). Dette motiv befinder sig i koret ved østvæggen til højre. Som på ridderfrisen i Højen kirke ser vi her to ryttere med åbne hjelme og heraldik på skjoldene, denne gang med vandrette barrer frem for lodrette som i Højen kirke. Den lansebærende ridder benytter lanser på den gamle måde, dvs. i et overhåndsstød, og dette synes at bevidne, at denne kampform stadig var i brug.⁷⁰ Det betyder imidlertid ikke, at Danmark militært teknisk var bagud i forhold til resten af Europa, hvor denne brug af lanser fortsatte, så længe rytteri spillede en rolle i krigsførelsen.

Ludvig IX af Frankrigs bibel fra omkring år 1250, den såkaldte Maciejowski Bibel, illustrerer med al tydelighed, at de af Flori udpegede måder at benytte lanser på stadig var i fuld anvendelse (figur 6). Det voldsomt detaljerede og udtryksfulde billede indikerer, at valget af kampsituationen.⁷¹ Således var de tre ældre former bedre til den tæt sluttede og kaotiske nærkamp end den vandrette lanseposition, der krævede tilløb for at være effektivt.

67 *De danske kirker* bind 16 (Erik Horskjær ed.), København, 1969, s. 121.

68 Axel Bolvig *Danmarks kalkmalerier*, København, 2002, s. 109.

69 Saxo Grammaticus *Gesta Danorum* vol. II (Peter Zeeberg & Karsten Friis-Jensen eds.), København, 2005, 13.5.5.

70 I Aal Kirke kan tilsvarende ses en illustration fra mellem 1200-1225, hvor en ridder benytter lanser til et underhåndsstød. Om malerierne i Velleve kirke, se Saxtorph s. 234.

71 Maciejowski Biblens motiver kan ses på http://www.medievaltymes.com/courtyard/maciejowski_bible.htm (lokaliseret 1. juli 2009). Kampscenerne heri er illustrationer af episoder fra Det Gamle Testamente. Israelitterne er udstyret som kristne, vesteuropæiske riddere, mens israelitternes fjender er bevæbnet som muslimerne, bl.a. med runde skjolde i modsætning til de kristnes trekantede.

Ud over de her analyserede billeder findes der flere andre danske ikonografiske kilder fra perioden,⁷² der demonstrerer kamp udført af ryttere. De beredne krigere benytter imidlertid sværd og ikke lanser, og selvom der sandsynligvis er tale om riddere, mangler vi den afgørende brug af lansen for endeligt at kunne kalde dem riddere i militær forstand.

At dømme efter de ikonografiske kilder har riddervæsnets kampform været kendt i Danmark fra i hvert fald midten af 12. århundrede. Det står nu tilbage at vurdere, om inspirationen til maleriernes og relieffets riddermotiver kun kunne opleves i udlandet, eller om de billedmæssige fremstillinger var et udtryk for den militære situation i Danmark i 1100-tallet. Det vil de følgende analyser af Saxo og andre danske kilder fra perioden kaste lys over.

Ridderkamp og -ideologi hos Saxo

De danske ikonografiske kilders gengivelser af ridderkrigsførelse i 1100-tallet på dansk jord bekræftes efter min mening af Saxo Grammaticus' *Gesta Danorum*. Muligheden for at bruge Saxo som materialhistorisk kilde til krigsførelse og kamp i højmiddelalderens Danmark er traditionelt blevet overset. Det 20. århundredes indgående analyse af hans politiske tendens og dennes litterære gestaltning er slået ud i en generel skepsis over for hans troværdighed, ligesom den fremherskende radikale historikertradition nok har lagt en dæmper på specielt udforskningen af Saxos værdi som kilde til dansk militærhistorie. Saxo må imidlertid fra barnsben have været ganske velinformeret om det militære. Han skriver, at faderen og bedstefaderen begge havde været krigere i kongens tjeneste, og selvom dette ikke er ensbetydende med, at Saxo har lært om krigskunst af dem endsige kendt dem indgående – det formodes, at han havde studeret i Frankrig – afslører hans indsigtfulde og præcise beskrivelser et vist kendskab til krigens realiteter, f.eks.

⁷² Se <http://www.kalkmalerier.dk> (besøgt 1. juli 2009), søgeord: 'krig'. De danske højmiddelalderlige kilder med afbildninger af krig og krigere er: Fraugde (1180-1200), Gualöv (1150-1175), Hornslet (1200-1225), Hvorslev (1125-1125), Kregme (1175-1200), Måløv (1150-75), Mårslet (1175-1200), Skanderup (1200-), Skibet (1175-1200), Sønder Nærrå (1175-1190), Tved (1200-1225), Tulstrup (o. 1200, i dag kalket over og findes ikke i kalkmaleribasen) og Ål (1200-1225). Det skal dog bemærkes, at kalkmaleribasen er ukomplet, og at der derfor kan være afbildninger af kampscener fra 1100-tallet, der er undsluppet min opmærksomhed. På Knudsgildet i Slesvigs segl fra omkring år 1200 er afbildet en ridder i datidens moderne udrustning, bl.a. tøndehjelm og lanse med heraldisk banner. I dette tilfælde er der næppe tvivl om, at rytteren er en fuldgyldig ridder efter vesteuropæisk forbillede.

forvirring under kamp, der medfører, at man angriber sine egne, og specialiserede ryttermanøvrer.⁷³ Ydermere har de sidste bøger af *Gesta Danorum*⁷⁴ et annalistisk præg: De synes at bygge på ærkesædet i Lunds arkivalier⁷⁵ foruden samtaler med deltagere i diverse krigstog, bl.a. ærkebiskop Absalon. Der er således intet til hinder for, at Saxo har haft et ganske godt kendskab til kamp og krig, og at han derfor er en brugbar kilde til 1100-tallets danske militærhistorie.

Et centralt spørgsmål i undersøgelsen af tilstedeværelsen af riddere i de danske kilder er brugen af ordet *miles*. Saxos sprogbrug er ganske kompliceret, da han trækker på klassiske latinske kilder og ofte benytter disses elegante, men for middelalderen noget fremmede udtryk. Saxos brug af ordet *miles* afslører således ikke umiddelbart, om Saxo benyttede udtrykket på samme måde som f.eks. John af Salisbury – som Saxo parafraserede – og andre 1100-tals klerke, altså som betegnelse for en ridder. Hele vejen gennem sit værk synes Saxo at bruge *miles* til at beskrive krigere generelt, uden nogen synderlig skelnen mellem status eller funktion inden for gruppen – uagtet at Saxo mente, at krig var aristokratiets prerogativ.⁷⁶ Ikke desto mindre synes Saxo bekendt med ordet *miles*' betydning af ridder, for om Adolf af Holsten skrev han, at hertug Henrik Løve af Sachsen havde vist Adolf stor ære ved at optage ham i *ordinem militarem*.⁷⁷ I 1100-tallet var *ordo* et ladet ord, der refererede til ideologien om samfundets tre stænder eller *ordines*: *oratores* (de, der bad), *bellatores* (de, der kæmpede) og *laboratores* (de, der arbejdede).⁷⁸

73 Saxo 14.4.8, 14.5.9, 14.7.6 & 16.5.8.

74 Disse sidste bøger synes ifølge Thomas Riis at være færdiggjort før år 1202 eller 1205. Thomas Riis *Einführung in die Gesta Danorum des Saxo Grammaticus*, Odense, 2006, s. 18.

75 Michael H. Gelting 'Kansleren Radulfs to bispevielser. En undersøgelse af Saxos skildring af ærkebisper- og pavestriden 1159-62' in *Historisk Tidsskrift*, bind 80, 1980, s. 325-336.

76 Saxo 2.7.21[3]. I nordisk henseende mente Löfqvist, at *Miles-terminen begagnas alltså här i sin internationella betydelse av krigare, men samtidigt specialiserad så att det endast är fråga om hirdkrigare*. Löfqvist antog endvidere noget forvirrende, at disse *milites* ikke var stormænd til trods for, at stormænd ind i mellem betegnes som *milites*. Saxo har således i Löfqvists optik kendt og opretholdt skellet mellem de to krigerklasser, dvs. »almindelige« krigere og stormænd, og mente, at det, der forbandt dem, var tilknytningen til en herre. Löfqvist s. 32.

77 Saxo 15.5.4. Her forbindes ridderskabet afgjort med aristokrati, men formentlig også med optagelse i en privilegeret krigerkaste.

78 *Ordo* blev bl.a. benyttet af ridderideologerne Benoît de Sainte-Maure, Jean de Marmoutier og Étienne de Fougère. Georges Duby *Les Trois Ordres ou l'imaginaire du féodalisme* in Georges Duby *Féodalité*, Paris, 1996, s. 735ff. Disse *ordines* var dog på ingen måde et reelt udtryk for, hvordan samfundet var organiseret i højmiddelalderen. Det var blot en ideologisk konstruktion af, hvordan samfundet *burde* være indrettet. Se Brittain Bou-

Saxo beskriver også i sit værk en vis Hemming, der var Absalons *armiger*, dvs. våbendrager eller væbner,⁷⁹ men om det har samme betydning som senere tiders væbner, dvs. aspirant til ridderskabet, er ikke til at sige.⁸⁰

Saxos benytter endvidere ordet *equus* (pl. *equites*), hvilket uomtvisteligt betyder ridder. Men Saxos brugte som nævnt ofte antikke vendinger, f.eks. kalder han hertug Henrik Løve af Sachsen for *satrapa*, statholder, og Absalon for *antistes*, ypperstepræst, selvom han naturligvis var bekendt med de mere samtidige ord, *dux* for hertug og *episcopus* for biskop. Den lejlighedsvis rekurs til antik stil skaber igen problemer, idet termen *equus* også var i brug i Romerriget. Her betegnede den en særlig økonomisk defineret adelsstand, som ikke umiddelbart synes at have meget til fælles med det riddervæsen, der eksisterede i højmiddelalderens Europa. I 1100-tallet sporede visse klerke imidlertid samtidens riddervæsen tilbage til antikkens romere og grækere,⁸¹ og da Saxos værk bl.a. har haft som mål at skabe en fortælling, der fremstillede Danmark og de danske konger som herskere og imperiebyggere på lige linje med hans romerske litterære forbilleder og de samtidige tysk-romerske kejsere, er det bestemt ikke umuligt, at Saxos *equites* – med denne analogi for øje – har været riddere i den middelalderlige forstand. Beskrivelsen af disse *equites* passer imidlertid ikke med den militære virkelighed i 1100-tallet, hvor en ridder var en bereden elitesoldat, der levede og kæmpede ud fra en særlig æreskodeks. I sidste ende må vi opgive at finde enkelte semantisk entydige tegn for begrebet riddere i Saxos repræsentation af 1100-tallets militære og ideologiske situation.

Det betyder imidlertid ikke, at ridderen er fraværende som figur i *Gesta Danorum*. Saxos værk rummer talrige krigere, der udviser den fornødne *prouesse* og andre af ridderdyderne. I de følgende undersøgelser af *Gesta Danorum* vil jeg dog holde mig til Saxos beskrivelser af *lansebevæbnede*, beredne krigeres gerninger.

Fra *Gesta Danorum*'s 13. bog vokser antallet af beskrivelser samt bru-

chard s. 28-30. Det er således uvist, om Saxo har benyttet udtrykket i denne betydning. Jeg finder det imidlertid sandsynligt, at formuleringen refererer til ridderideologien, og Henrik Løves fascination af denne ideologi synes indiskutabel. Se afsnit III i artiklen.

79 Saxo 14.57.6-7.

80 Hvis Saxo har benyttet udtrykket som Helmold gjorde i sin *Chronica Slavorum*, eller som Svend Aggesen i *Lex Castrensis*, så er der tale om væbnere i traditionel forstand. Jackson *Chivalry* s. 52-53; Svend Aggesen *Lex Castrensis*, cap. V.

81 Se f.eks. Chrétien de Troyes *Cligès* vers 30-44 in Chrétien de Troyes *Romans*. Se også William H. Jackson 'Knighthood and the Hohenstaufen Imperial Court under Frederick Barbarossa (1152-1190)' in *The Ideals and Practice of Medieval Knighthood III. Strawberry Hill Conference 1988* (C. Harper-Bill & R. Harvey, eds.) Woodbridge, 1990, s. 101-120, s. 104.

gen af rytteri markant. Dette skyldes formentlig et ønske om at fremstille danskerne som værende militært på linje med resten af Vesteuropa, men også at rytteri og riddere vitterlig spillede en stor rolle i de danske krige.

I min behandling af riddere hos Saxo vil jeg i overvejende grad koncentrere mig om den enkelte ridders kamphandlinger til hest samt applikationen af ridderideologien på riddernes handlinger. Jeg vil således kun flygtigt berøre brugen af rytteri i krig i større skala i Danmark i 1100-tallet.

Første gang, rytteriet optræder som en vigtig militær faktor, er mellem år 1129 og 1131, hvor kong Niels blev svigtet af Eliv af Slesvig, der skulle stille rytteri til krigen mod abodriterne. Danskerne havde nemlig – som Saxo skriver – ikke lært sig at bruge rytteri, når de førte krig i udlandet.⁸² I Slaget ved Fodevig i 1134 spillede rytteriet ligeledes en vigtig rolle. Saxo fortæller, at Erik Emune lavede et overraskelsesangreb på Niels' styrker, mens han var i færd med at landsætte sin hær.⁸³ Om dette slag oplyser Erfurt-annalerne, at Erik Emune benyttede sig af 300 tyske riddere. Erfurt-annalerne beskriver imidlertid ikke et overraskelsesangreb på kong Niels ved landgangen ved Fodevig. De beretter i stedet, at Erik Emunes hær belejrede Lund, og at Kong Niels i denne forbindelse blev besejret og hans søn Magnus dræbt. Det er endvidere uklart, om de 300 tyskere var til hest. I teksten kaldes de blot *militibus Teutonicis fortissimis*, dvs. mægtige tyske krigere eller riddere, afhængigt af hvordan man oversætter ordet *miles*.⁸⁴ Der er ikke desto mindre grund til at tro, at der var tale om ryttere, for Saxo, der foragtede tyskere, fortæller specifikt, at Niels' hær blev redet ned, men han nævner intet om rytternes etnicitet. Set i lyset af denne artikels konklusioner om den tyske indflydelse på det danske riddervæsen (se afsnit III), forekommer det imidlertid sandsynligt, at der var tale om tyske riddere. Om Erik Emune beretter Saxo videre, at han var den første til at bringe heste med på skibe i oversøiske felttog, og at han satte standarden for transport af heste på skibe i 1100-tallets følgende danske krigstog.⁸⁵

82 *Necdum enim Dani externas obequitando pugnas conficere nouerant.* Saxo 13.2.1. Denne sætning synes at antyde, at danskerne benyttede rytteri i indenrigs krige, mens Saxo skriver ikke om brug af rytteri i tidligere danske krige, og bemærkningen forbliver således dunkel.

83 Saxo 13.11.8.

84 *Annales S. Petri Erphesfurtensis Auctarium et Continuatio Chronici Ekkehardi* (Holder-Egger, Oswald ed.) in *Monumenta Erphesfurtensia saec. XII, XIII, XIV*, Hannover, 1899. Cap. X, ii, s. 40.

85 Saxo 14.1.6.

Det er dog først under den tyskuddannede Svend Grathe, at rytteriet – eller snarere: riddere efter vesteuropæisk forbillede – for alvor kommer til at spille en stor rolle i Saxos krønike. Fra Svends regeringstid synes alle danske hære at indeholde et betydeligt og vigtigt kontingent af ryttere eller riddere. Svends og Valdemars krige er da også domineret af rytterkrig, og vendertogternes succes såvel som nedkæmpelse af oprør i Danmark afhang i høj grad af rytteriet.⁸⁶ Jeg vil senere vende tilbage til Svend og Valdemars træning som riddere, men først fremhæve nogle episoder i *Gesta Danorum*, hvor der udvises ridderadfærd militært, ideologisk og på anden måde.

Ridder Radulph

Den første ridder, jeg vil drage frem, er Radulph. Saxo beretter, at Roskilde i Svend Grathes regeringstid tidligt en morgen blev udsat for et overraskelsesangreb af beredne vendere. Hverken Svend eller hans soldater var parate, men Radulph, der var en særdeles dygtig ridder – og formentlig tysker⁸⁷ – red ud af byen og risikerede sit liv ved at lede den vendiske fortrop på afveje for på den måde at give Svend og hans mænd tid til at gøre sig klar til kamp. Venderne jagtede Radulph gennem det uopdyrkede land, og Radulph begyndte nu at få problemer, for hans tunge hest, rustning og våben tyngede ham ned, mens venderne, der ikke bar rustning og red på hurtige heste, halede ind på ham. Derfor besluttede Radulph at ride gennem markerne, hvor han kunne udnytte hestens overlegne styrke til at bane sig vej gennem kornet, mens venderne på deres mindre stærke heste sakkede agterud.⁸⁸ Denne passage giver os flere interessante oplysninger om det danske rytteri. Først og fremmest, at Radulph var udrustet som ridderne i Vesteuropa, dvs. med en tung rustning og våben og en tung, men stærk stridshest. Dette er en vigtig del af Saxos pointe og en fundamental forskel på vendisk (barbarisk) og dansk krigsførelse. Denne forskel optræder også senere i Saxos værk i hans beskrivelser af danskernes udstyr under vendertogterne og i striden med sachserne efter Arkonas fald.⁸⁹ Ydermere var Radulph en toptrænet rytter. Ved ene mand at foretage en afledningsmanøvre, så

86 Se f.eks. Saxo 14.4.4-9, 14.19.10-15 & 15.2.1.

87 Saxo skriver om Radulph: *Primus ex Danis Radulphus equestris militiae apprime*. Saxo 14.15.2. Saxo lader således læseren tro, at Radulph er dansk, men navnet er ikke dansk, snarere anglo-normannisk eller tysk, og tre kapitler senere omtaler Saxo en tysk ridder *Radulfus* (Saxo 14.18.1 & 8), der muligvis er identisk med Radulph.

88 Saxo 14.15.1-4.

89 F.eks. Saxo 14.46.1, 14.24.4, 14.47.1-2.

hans herre, Svend Grathe, og hans krigskammerater kunne nå at gøre sig klar og dermed undgå, uforberedte som de var, at blive overrumplede, levede Radulph op til ridderidealene, idet han ikke blot udviste *prouesse* men også loyalitet over for både sin herre og sine (ridder-)fæller.

Valdemar

Saxos beskrivelser af Valdemar er noget kryptiske. Før Valdemar blev konge, beskrev Saxo ham som en snedig og dygtig ridder, men efter kroningen synes Valdemar i stigende omfang at have truffet dårlige beslutninger, der, hvis ikke han havde haft Absalon som rådgiver, kunne have kostet ham dyrt. Det er ingen overraskelse, at Saxo forherliger sin patron, men billedet af Valdemar er stadig mærkeligt selvmodsigende. Ikke desto mindre fremstår Valdemar som en ypperlig ridder, som jeg vil demonstrere i det følgende.

Under krigen mellem Svend Grathe og Knud Magnussøn tjente Valdemar til at begynde med i Svends hær. I begyndelsen af 1150'erne slog Svend Knuds hær, bestående af sachsiske riddere og danske krigere, på flugt i et overraskelsesangreb ved Viborg. Knuds hær forskansede sig nu på den anden side af en å. I denne å var der kun ét sikkert vadested, og i deres iver efter at vise deres tapperhed (*virtutis*), begyndte Knuds sachsiske riddere at ride over vadestedet for at angribe Svends hær. Da Valdemar så det, red han straks mod sachserne, fældede sin lanse mod en af dem og viste sin fornemme ridderkampkunst ved at gennembore sachseren.⁹⁰ Nu angreb fire sachserne Valdemar med deres lanser, men trods deres overtal, og at Valdemars hest blev opskræmt, var Valdemar en så dygtig rytter, at han forblev i sadlen. Herefter nedkæmpede han og en lille gruppe danske riddere sachserne og holdt Knuds hær stangen, indtil Svend havde fået sine mænd over vadestedet.⁹¹ I denne passage demonstrerer Saxo, hvordan Valdemar mestrede ridderkamp med lanse, og placerer ham i en situation, der var en af riddervisernes helte værdig, nemlig en kappestrid blandt riddere om at udvise *prouesse*, hvilket gjorde kampen til en ærefuld træfning mellem ligemænd. Endvidere fik Valdemar demonstreret, at han var de sachsiske riddere overlegen. Passagen fremstiller også Valdemar som loyal over for sin herre, Svend, idet han risikerer sit liv ved ene mand at ride mod sachserne

⁹⁰ Jeg vælger her at oversætte Saxos *perfregit* med »gennembore« frem for Zeebergs »splintre imod«. Saxo 14.5.8.

⁹¹ Ibid. 14.5.6-10.

for at sikre sejren – og belejligt nok optjene endnu mere ære ved sin bolde dåd. Senere i samme kapitel demonstrerer Saxo et indgående kendskab til ridderkampformen, idet de sachsiske riddere, for at dække Knuds tilbagetog, udførte riddertekniske manøvrer, hvor de gang på gang gjorde om og udførte udfald mod sejrherrene, hvilket skulle sikre Knuds bagtrop og et taktisk tilbagetog. Denne særlige manøvre kaldtes *tor francois* (fransk vending), og den benyttedes både i krig og i turneringer.⁹² Kendskabet til denne vending taler for Saxos kendskab til ridderkrig. Hvor godt et kendskab Saxo har haft til turneringer, er imidlertid et åbent spørgsmål, men under vendertogterne beretter Saxo om en træfning ved et vadested, der langsomt udviklede sig til en kamp, der mindede om dem, der fandt sted ved samtidens turneringer, hvor mini-hære tørnede sammen på et mindre område, mens tilskuere betragtede kampen. Saxo beskriver træfningen som *militie spectaculum*. Dette er ganske vist ikke det udtryk, samtiden brugte, men beskrivelsen passer fint på det 12. århundredes turneringer.⁹³

I forbindelse med krigene mellem Svend, Knud og Valdemar, og siden mellem Valdemar og kupmagere som Buris Henriksøn, optræder ridderidealet om at vise nåde hos Saxo. I de følgende eksempler synes danskerne i nogen grad at være påvirket af dette ridderideal.

Den ovennævnte hær af sachsiske riddere og danske krigere blev til slut indhentet af Svends hær. Svends krigere nægtede at tage fjenderne til fange, men huggede dem i stedet alle ned, dels fordi de var tyskere, og dels fordi Svend havde skånet danskerne og givet dem lov til at købe sig fri mod at sværge Svend troskab sidste gang, han besejrede Knud – på trods af at biskop Elias af Ribe havde frarådet det. Derefter vendte de benådede imidlertid tilbage som fjender.⁹⁴ Denne passage indeholder en nordisk komponent, idet danskerne i Saxos fremstilling hadede tyskere og derfor ikke skånede dem. Men også ridderideologien er til stede i det fortalte. Grunden til, at de besejrede fjender ikke fik lov at beholde livet, var, at de allerede tidligere var blevet denne gunst til del. Ved atter at gribe til våben mod Svend, som de var blevet skånet af og derfor havde svoret troskab til, havde de forrådt den tillid, de var blevet

92 Saxo skriver: *Saxones uero, quibus agitatio militaris familiarior erat, equestri exercitatione usi crebro equorum reiectu uictoribus insultabant, ita fugam moderantes, ut eam non sine ordine et regimine dirigere uiderentur*. Saxo 14.5.9. Om *tor francois*, se f.eks. Raoul de Cambrai (William Kibler & Sarah Kay eds.), Paris, 1996, vers 199 og Kaeuper s. 174.

93 Saxo 14.31.4. Om turneringer, se Richard Barber & Juliet Barker *Tournaments*, Woodbridge, 1989; Juliet Barker *The Tournament in England 1100-1400*, Woodbridge, 1986. En oversigt over nordiske turneringer findes i Ernst Verwohlt 'Turneringer og ridderespil i Norden' in *Heraldisk Tidsskrift*, nr. 39, 1979, s. 429-446.

94 Saxo 14.5.9.

vist, og det retfærdiggjorde dødsstraf.⁹⁵ Retfærdiggørelsen dækker dog ikke episoden med den sachsiske ridder Folrad, som forgæves bad om at blive taget til fange og dermed blive benådet, efter han var blevet stødt af hesten under tilbagetoget. Så stor var danskernes foragt for deres modstandere, at de ikke tilkendte Folrad den basale ærbødighed, der herskede mellem ligeværdige riddere.⁹⁶

Efter Valdemars sejr ved Grathe Hede 1157 indledtes ligeledes diskussioner om, hvad man skulle gøre med de besejrede. Mens Knuds krigere krævede dem henrettet som straf for drabet på Knud, ville Valdemar hellere skåne sine modstandere, ganske vist ud fra realpolitiske grunde, ifølge Saxo. Men i modsætning til tidligere tiders danske konger – f.eks. under borgerkrigene – der ikke veg tilbage for at dræbe deres politiske modstandere, var det kun et fåtal, der blev henrettet ved denne lejlighed, mens resten enten blev landsforvist, benådet eller købt ved belønninger.⁹⁷ Dette var den nye, vesteuropæiske, kristne konges måde at regere på, ikke vikingekongens. Fremstillingen af Valdemar som konge efter vesteuropæisk mønster påpeges af Lars Hermanson: I modsætning til sine forgængere, henrettede Valdemar ikke sine fjender, f.eks. Buris Henriksøn, men fængslede dem blot.⁹⁸ Det skal bemærkes, at Saxo tegner et propagandistisk billede af Valdemar, og hvis Ryd-annalerne står til troende, blev Buris Henriksøn da også blindet og kastreret.⁹⁹ Svend Aggesen, der i sin ellers meget positive omtale af Valdemar, beskrev ham både som en både *egregius* og *strenuus miles*, dvs. en fortrinlig og stærk ridder – de samme termer der benyttedes til at beskrive kejser Frederik Barbarossa, der dyrkede ridderidealer – fortæller også, at han var grusom mod sine slægtninge.¹⁰⁰

Det er således svært at sige, hvor meget Valdemar har været påvirket af ridderidealene i sin regeringsførelse, men Saxos beskrivelse tyder på en sammenblanding af realpolitik og nåde, som formentlig også har ligget bag ridderidealene. Under alle omstændigheder demonstrerer Valdemar en ridderlig eller kongelig *largesse* ved at skåne og endda belønne nogle af fjenderne efter slaget i 1157.

95 Overgangen mellem angelsaksisk/nordisk og fransk kongelig straf og nåde i England og Frankrig efter 1066 er beskrevet i Strickland s. 247 ff.

96 Saxo 14.5.9.

97 Ibid. 14.19.16-18.

98 Lars Hermanson *Släkt, vänner och makt*, Göteborg, 2000, s. 226-228.

99 *Annales Ryenses in Danmarks middelalderlige annaler* (Erik Kroman ed.), København, 1980, s. 166.

100 Svend Aggesen *Brevis historia regum Dacie in Scriptorum Minores* vol. I, København, 1970 (1917-18). ... *in suos tantum plus iusto crudelior* cap. xviii.

Esbern Snare

En vigtig støtte for Valdemar ved siden af Absalon var dennes bror, Esbern Snare. Esbern var en dygtig kriger, og han tjente Valdemar godt gennem årene. Han var også en ypperlig ridder, hvilket følgende episode demonstrerer.

Under forberedelserne til Slaget på Grathe Hede i 1157 sendte Valdemar Esbern ud på en rekognosceringsopgave. Esbern og hans folk opdagede snart, at Svends hær kom imod dem fra Randers, og for at ingen skulle sige, at Esbern var mindre tapper (*fortius*) end omhyggelig i sit efterretningsarbejde, angreb Esbern med fældet lanse de forreste i Svends hær, kastede dem til jorden og stjal deres heste. Esbern blev nu jagtet af Svends riddere. De råbte, at de ville forhandle, men på grund af Svends forræderi ved Blodgildet i Roskilde afslog Esbern dette. Kun sin gamle kammerat¹⁰¹ (*antiquae societatis*) Peder Thenjas æresord på hans sikkerhed stolede Esbern på. Peder Thenja og Esbern red derfor afsides. Svends mænd, der lod som om de trænede i ridderkamp,¹⁰² forsøgte derefter med list at overfalde Esbern. Da Peder Thenja opdagede det, blev han bange for, at hans æresord skulle lide skade, og han sænkede sin lanse og erklærede at ville spidde enhver, der angreb Esbern.¹⁰³ Denne passage illustrerer endnu engang danskernes brug af og dygtighed i ridderkamp med lanse, samt Esberns *prouesse*, idet han angreb Svends styrker for at demonstrere sin tapperhed – præcis som man kunne forvente det af en af kong Arthurs riddere. Endvidere udtrykker passagen den ridderlige solidaritet og loyalitet, der herskede mellem gamle kammerater og sikkert også krigsfæller. Således illustrerer den også, hvor meget ære og solidaritet betød for de danske riddere eller krigere, for Peder Thenja var parat til at bekæmpe sine egne for at beskytte sin ære.

101 Saxo skriver *antiquae societatis* i stedet for *amicitiae*, hvilket formentlig refererer til, at Esbern og Peder Thenja havde kæmpet sammen og måske endda tilhørt samme militære følge, dengang Svend og Valdemar var allierede. Saxo 14.19.7.

102 Dette minder om en situation i Irland beskrevet af Gerald af Wales, hvor englænderne, under en forhandling med irlænderne, under dække af at øve sig i ridderkamp og turnering, var klar til at gribe ind mod irlænderne, hvis de angreb de engelske ledere. Her er øvelserne imidlertid et klogt forbehold fra englændernes side mod de troløse irlænderne. Barker s. 10.

103 Saxo 14.19.7-8.

Angrebet på Oldenburg

Det sidste eksempel på riddere i *Gesta Danorum*, jeg vil drage frem, er fra det danske angreb på Oldenburg i 1171. Her besejrede danskerne den lokale holstenske styrke og forfulgte de besejrede modstandere. Nogle danske riddere stødte imidlertid kun til de flygtende med den stumpe ende af lanser for at kaste dem af hesten, for de flygtende var kristne, og de danske riddere frygtede, at drab på de forsvarsløse, kristne tyskere kunne skade deres sjæl mere, end det ville gavne deres ære.¹⁰⁴ Passagen udtrykker endnu engang dansk ekspertise i ridderkamp og brug af lanser, men hvad vigtigere er, passagen udtrykker kristen nåde og en form for beskyttelse af de kristne.

For at opsummere: Alle ridderne i disse eksempler udviser *prouesse*. Endvidere demonstreres riddernes loyalitet mod såvel deres herrer som mod hinanden. Endelig fremhæves riddernes kristne pligter. Høviskhed i den form, vi kender fra f.eks. Chrétien de Troyes, er stort set fraværende i *Gesta Danorum*, og *largesse* udvises kun af kongerne,¹⁰⁵ hvilket dog ikke er unormalt, for både Geoffroy af Monmouth (forfatter til den første historie om kong Arthur og hans hof, *Historia Regum Britanniae*) og Wace omtaler kun kongelig *largesse* i deres værker om kong Arthur og hans riddere. Her synes *largesse* ikke at være en forventet kvalitet hos en ridder.

Således udtrykker både de ikonografiske kilder og Saxos beskrivelser, at den militærtekniske ekspertise og de materielle ressourcer for riddervæsen var til stede i Danmark fra omkring år 1150 og senest i slutningen af 12. århundrede. Det var dog et nyt fænomen i Danmark, og ridderideologien og den nye kampteknik har formentlig knyttet sig til og påvirket en allerede eksisterende militær kultur og ideologi. Jeg vender tilbage til denne sammensmeltning af nordisk og vesteuropæisk krigerkultur i min behandling af Svend Aggesens Vederlov senere i artiklen.

104 *Tunc quidam ex nostris, quos ex fugientibus occupabant, nuda hastarum parte equis detrudere contenti ob communem religionem ferro prosternere passi non sunt.* Saxo 14.45.6. Passagen har formentlig en dobbelt betydning. På den ene side udtrykker den nåde over for de kristne, men på den anden ydmyger og håner Saxo tyskerne. Ordvalget synes at antyde en voldtægt og en kvindeliggørelse af tyskerne, som Saxo anså for svage og forfinede.

105 Og Absalon, der i *Gesta Danorum* har en kvasi-regal status. Således udviser han en *largesse* efter søslaget ved Rügen i 1184, der ellers kun udvises af kongerne i *Gesta Danorum*. Saxo 16.5.7.

III Den tyske forbindelse

Der er flere måder, hvorpå ridderkampformen og -ideologien kunne være kommet til Danmark i 1100-tallet. Danske lærde kunne have hørt om og oplevet riddere på deres studieophold i især Frankrig. Niels Lukman har overbevisende demonstreret, at den franske abbed Vilhelm af Æbelholt kendte og benyttede Geoffroy af Monmouths *Historia Regum Britanniae* i udformningen af de danske kongers genealogi.¹⁰⁶ Således er det muligt, at franske og engelske munke og klerke – der var en del sådanne i Danmark i 1100-tallet, f.eks. var Valdemars kansler, Radulf, englænder¹⁰⁷ – kunne have udbredt ridderideologien i Danmark. Endvidere omtaler Saxo en britisk *scriba* ved navn Lukas, der var med på togtet mod piraterne på Øland i 1170. Lukas var ikke særlig lærd, men han indgav danskerne mod ved at minde dem om deres forfædres krigsbedrifter.¹⁰⁸ Det er nærliggende at antage, at Lukas var en *trouvère*, dvs. en troubadour af den nordfranske tradition, og at folk som ham har udbredt ridderideologien ved hoffet i Danmark.

De danske regenter kan også have ladet sig inspirere af de engelske kongers hof, og eftersom Henrik II Plantagenêt, og siden kong Valdemar, begge var blevet konger i deres respektive riger efter længerevarende stridigheder om tronen, havde de behov for at legitimere deres kongemagt. Det ville derfor være oplagt for Valdemar at lade sig inspirere af Plantagenêt-hoffet og den engelske kongelige ridderideologi.

En anden oplagt forbindelse er imidlertid Tyskland.¹⁰⁹ Saxos beskrivelser af ridderkamp i 1100-tallet understøttes af munken Arnold af Lübeck, hvis beskrivelser af danskerne understreger den allerede antydede tyske baggrund for riddervæsnets indførelse i Danmark. I *Chronica Slavorum* (senest fra 1214) skriver Arnold af Lübeck om danskerne, at de gennem deres kontakt med tyskerne havde tillagt sig vesteuropæisk klædedragt og, endnu vigtigere, militærudstyr og våben. Således havde danskerne opgivet deres sømandsdragt og klædte sig nu som det vesteuropæiske aristokrati i gråværk, purpur og andre fine klæder.¹¹⁰

106 Niels Lukman 'Saxos Kendskab til Galfred af Monmouth' in *Historisk Tidsskrift* 10. Række 6. Bind, 1942, s. 593-607, s. 597.

107 Gelting 'Kansler Radulfs to bispevielser'.

108 Saxo 14.40.9.

109 For en undersøgelse af Danmarks politiske integration i det Tyske Rige i 1100-tallet, se Michael H. Gelting 'Da Eskil ville være ærkebiskop af Roskilde' in Peter Carelli et al. (eds.) *Ett annat 1100-tal*, Göteborg og Stockholm, 2004, s. 181-229.

110 *Siquidem Dani usum Teutonicorum imitantes, quem ex longa cohabitatione eorum didicerunt, et vestitura et armatura se ceteris nationibus coaptant; et cum olim formam nautarum in vestitu habuissent propter navium consuetudinem, quia maritima inhabitant, nunc non solum scarlatto, vario, grisio, sed etiam purpura et bisso induuntur.* Arnold af Lübeck *Arnoldi Chronica*

Videre fortæller Arnold, at danskerne på grund af deres lands fede græsgange opdrættede heste og havde taget ridderkampen til sig. De kæmpede således lige så godt til lands som til vands.¹¹¹ Om begivenheder i 1208 beretter Arnold videre, hvordan Valdemar II Sejr invaderede de nordtyske områder med en kombineret styrke af riddere og skibe, i hvad jeg tolker som en amfibie-operation, hvor danskerne via *combined arms* besejrede deres nordtyske fjender.¹¹²

Det vigtige i denne forbindelse er, at danskerne ifølge Arnold lærte denne ridderkrigsførelse og ridderideologien at kende gennem tyskerne. Dette understøttes af flere andre danske kilder.

Saxos beskrivelser af brugen af riddere og indførelsen af ridderkrig og kultur i Danmark er i denne sammenhæng troværdig, for Saxo går her imod sin egen tendens, nemlig foragt for tyskere. Valdemars uddannelse som ridder og indførelsen af tyske, aristokratiske skikke ved hoffet i Danmark er imidlertid mudret hos Saxo. Han beretter, at Svend Grathe havde tjent sammen med den fremtidige kejser Frederik Barbarossa (1152-1190) – der energisk dyrkede ridderkrigsformen og idealerne – hos kong Konrad af Tyskland (1127-1153) for at lære ridder- eller krigshåndværket (*militaris rei*).¹¹³ Den dekadente tyske påvirkning gjorde, at Svend afviste dansk skik og brug som bondsk. I stedet indførtes tysk tøj, mad, bordskik og en ifølge Saxo kvindagtig tysk hofkultur, ligesom Svend også fik sine krigere – eller riddere, Saxo skriver *militum* – til at tage den tyske stil til sig. Endvidere fjernede han aristokraterne fra sin livvagt og inderkreds og indsatte kvindagtige sjovere og de »små« i stedet. Endelig fór Svend frem med griskhed: Han brød ridder- og kongeidealene ved at plyndre umyndige, forældreløse børn – hvilket i dette tilfælde må være aristokratiets børn – udplyndrede bønderne for at opretholde hoffets luksuriøse liv og fratog sine oprindelige militære støtter deres rigdomme.¹¹⁴ Saxo beskriver således en generel germanisering af det danske kongehof og en svækkelse af det danske aristokrati. Nogle kapitler før disse beskrivelser af Svends dekadente hof, beretter Saxo imidlertid, at Valdemar lærte ridder- eller

Slavorum (Georg Heinrich Pertz (ed.) in *Monumenta Germaniae historica: Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum* XIV, Hannover, 1868. Liber III, cap. 5.

111 *Repleta est etiam terra eorum [Danmark] equis optimis propter pascua terre uberrima. Unde propter equorum copiam in militari palestra se exercitantes, equestri pugna simul et navali gloriantur.* Arnold af Lübeck Liber III, cap. 5.

112 ... *cum multitudine gravi terram intravit, exercitu videlicet equestri et navali.* Arnold af Lübeck Liber VI cap. 11.

113 Saxo 14.8.1.

114 *Ibid.* 14.9.1-4.

krigshåndværket ved at gå i Svends tjeneste.¹¹⁵ Den træning Valdemar har fået, kan ikke være andet end samtidens moderne riddertræning, som Svend selv havde modtaget i Konrads tjeneste. Dette bekræftes både af foregående afsnits eksempel på Valdemars evner i ridderkamp og af Valdemars indsats under borgerkrigen, hvor det ifølge Saxo var Valdemars strategi, primært baseret på anvendelse af riddere, der sikrede sejren i Slaget ved Viborg i 1151.¹¹⁶ Ved at fremstille Svend som den, der indførte skammelig tysk kultur, fik Saxo også diskret fortalt, hvordan ridderskabet blev indført ved det danske hof, og hvordan Valdemar blev en ridder, der kunne måle sig militært med andre europæiske herskere.

I *Gesta Danorum* findes endvidere flere henvisninger til tysk indflydelse før og under Valdemars regeringstid. Ud over de tidligere nævnte, ridder Radulph og de sachsiske riddere, oplyser Saxo, at Valdemars staldmester Henrik var god til tysk. Navnet Henrik er ikke af dansk oprindelse, og kombineres dette med evnen til at tale tysk, er det rimeligt nok at påstå, at Henrik var af tysk ridderlig afstamning og formentlig selv uddannet ridder.¹¹⁷ På grund af sine sprogkundskaber blev samme Henrik sendt til Sachsen for at forhandle med hertug Henrik Løve af Sachsen. Henrik Løve var gift med Henrik II Plantagenêt's datter, Mathilde, og det sachsiske hof importerede den Plantagenêt-promoverede ridderideologi. Den tætte kontakt mellem Sachsen og Danmark i anden halvdel af 1100-tallet, f.eks. ved Valdemars slægtskab med Bernhard af Ratzeburg (ifølge Saxo)¹¹⁸ og Knud VI's ægteskab med Henrik Løves datter, Gertrud, udtrykker formentlig en større kulturel udveksling mellem de to hoffer end hidtil antaget, hvilket også har kunnet styrke ridderideologien og ikke mindst -kampformen i Danmark.

Ved de førende hoffer i Tyskland, navnlig Frederik Barbarossas, dyrkedes den franske ridderideologi og ridderkrigsførelsen. Dette havde ikke blot betydning for Danmark i forbindelse med Svend Grathes ridderuddannelse i Tyskland, men også for hofkulturen og for indførelsen af ridderslaget i Danmark. I Barbarossas regeringstid blev riddertitlen og ridderslaget stadig mere aristokratiserede, og Otto af Freising skrev om Barbarossas uddannelse: ... *educatus, ut assolet, ludis militaribus* (... uddannet, efter skik og brug, i 'kamplege').¹¹⁹ I 1184 blev Frederik

115 ... *in eius castris militiae tironicum habiturus*. Saxo 14.4.1

116 Ibid. 14.4.5.

117 Ibid. 14.54.18.

118 Ibid. 14.27.2.

119 Citeret i Jackson *Chivalry*, s. 33. 'Kamplege' er benyttet i mangel på en klar dansk oversættelse af termen. Jeg tolker det som en uddannelse i ridderkamp.

Barbarossa beskrevet som *miles strenuus, probus et largus* (en stærk, brav og storsindet ridder) og hans fyrstehof som bestående af *militēs nobiles* (fornemme riddere).¹²⁰ Anledningen til disse beskrivelser var en stor ceremoni, hvor Barbarossas to ældste sønner blev slået til riddere.¹²¹

Denne ceremoni har formentlig givet genlyd i Danmark, og det er nærliggende at koble årbøgernes beskrivelser af Valdemars (den fremtidige II Sejr) ridderslag i 1187 eller 1188 sammen hermed. Dette er den tidligste beskrivelse af ridderslag på dansk jord, og den optræder først i *Annales Valdemarii* (senest fra 1219). Heri oplyses følgende om danske riddere:

... 1187 *Dux Waldemarus II miles factus est 7. Kalendas Ianuarii* ... (1187 Hertug Valdemar II blev slået til ridder 7. januar).

1202 *Comes Albertus miles factus est* ... (1202 Grev Albert [af Orlamünde] blev slået til ridder).

1207 *Rex Waldemarus secundus milites suos misit Brunswic in auxilium regis Ottonis contra Philippum*¹²² (1207 Kong Valdemar II sendte sine riddere til Braunschweig for at støtte kong Otto mod Filip [af Schwaben]).

Disse oplysninger gentages af flere andre danske årbøger, om end de alle har år 1188 i stedet for 1187 for Valdemars ridderslag.¹²³ Rikke Agnete Olsen opfatter årbøgernes omtale af ridderslaget til Valdemar II Sejr og grev Albert af Orlamünde som et formelt, men tomt ritual i forbindelse med lensoverdragelsen af Slesvig/Sønderjylland til først Valdemar og siden Albert. Det var en ceremoni uden betydning i Danmark, og ritualet skulle blot udføres, fordi man gjorde det i udlandet.¹²⁴ I lyset af de foregående analyser må jeg imidlertid afvise denne antagelse. Endvidere synes det faktum, at de sparsomme årbøger helt op i det 14. århundrede gentager denne oplysning om Valdemars ridderslag, at tyde på, at dette ridderslag har haft stor betydning og har været opfattet som skelsættende for middelalderens danske klerke.

Krønikernes ordvalg er yderligere interessant set i sammenhæng med det, der findes i kong Valdemar I's brev til Knudsgildet i Visby fra ca. 1177. Her beskrives nogle af medlemmerne af gildet som dem, der stråler med ridderbæltet (*militiæ cingulo fulgentibus*).¹²⁵ Termen

120 Flori *Essor* s. 224.

121 Denne ceremoni skulle oprindeligt være ledsaget af en ridderturnering, men turneringen blev i sidste øjeblik aflyst. Jackson *Chivalry* s. 33.

122 *Danmarks middelalderlige annaler* (Erik Kroman ed.) København, 1980, s. 76-77.

123 *Danmarks middelalderlige annaler*: Dansk-svenske annaler: 1188 *Dux Waldemarus factus miles* s. 14; *Annales Lundenses*: 1188 *Dux Waldemarus factus est miles t. Kalendas Ianuarii* s. 60; *Sjællandske Krønike*: 1188 *dux Waldemarus fit miles 7. Kalendas Ianuarii* s. 110; *Rydanalerne*: 1188 *Dux Waldemarus factus est miles* s. 167.

124 R.A. Olsen s. 19.

125 *Danmarks Gilde- og Lavsskraaer fra middelalderen* Bind 1 (C. Nyrop ed.), København,

Cingulum militiae havde sin oprindelse i karolingertiden, men i det 12. århundredes Frankrig blev den efterhånden sjældnere og sjældnere benyttet i forhold til vendingen *miles factus*. I Tyskland forblev *cingulum militiae* populær et stykke op i 1100-tallet, men ved Barbarossas hof (under indflydelse fra Frankrig) benyttedes den nye, moderne *miles factus*-term.¹²⁶ Mens Valdemars brev til Knudgildet således har benyttet den gamle ridderterm, så benyttedes den nye i årbøgerne, hvilket tyder på en påvirkning enten via Barbarossas hof eller alternativt via franske og engelske klerke. Valdemars ridderslags kronologiske nærhed til Barbarossas ridderslag til sine sønner i 1184 taler imidlertid for en tysk påvirkning.¹²⁷

I forbindelse med denne tyske indflydelse på udviklingen af riddervæsenet i Danmark er det værd at gøre nogle bemærkninger om den særlige tyske form for 'ufri riddere', nemlig *ministeriales*. Forskellen på en *miles* og en *ministerialis* var, at en *miles* var en fri mand, født af frie forældre, og hans tjenesteforhold til en herre var baseret på en frit indgået kontrakt. En *ministerialis* derimod var arveligt forpligtiget til at tjene sin herre, idet han på grund af sine ufri forældre var herrens ejendom.¹²⁸ Ifølge Jackson var der i 1100-tallets Tyskland ca. tre eller fire *ministeriales* for hver fri *miles*,¹²⁹ *ministeriales* har således udgjort flertallet af det 12. århundredes tyske riddere. Følgelig burde i hvert fald en del af de tyske riddere i Danmark være *ministeriales*, og det ville derfor være naturligt, hvis riddervæsenet primært kom til Danmark via Tyskland, at det i Danmark udformede sig på samme måde. Dette er der imidlertid intet, der tyder på, og det skyldes formentlig flere forhold. Ridderideologien vandt først og fremmest frem i de aristokratiske kredse i Tyskland i 1100-tallet, og min hypotese er, at den danske magtelite har kopieret den tyske. Da Danmark i modsætning til Frankrig og Tyskland ikke havde oplevet et karolingisk sammenbrud med en udbredelse og fremvækst af ridderen som militær og politisk aktør, kunne de danske konger springe det post-karolingiske mellemlid over. Jeg mener således, at ridderkampformen og -ideologien i Danmark er udgået fra aristokratiet og fra de tyske *milites*, som aristokratiet havde i sin tjeneste.

1899-1900, s. 4.

126 Jackson *Chivalry* s. 70.

127 I 'La notion de chevalerie dans les chansons de geste', s. 433-34, beskriver Flori, hvordan ridderskabet efter 1180 udviklede sig fra blot at være indtrædelsen i den militære profession (ganske vist af højeste niveau) til også at blive indtrædelsen i en stand. Således var ordet »ridder« i færd med at blive en titel, som man kan uddele som tak for tro tjeneste eller som en forfremmelse, som man begunstiger familie og venner med.

128 Benjamin Arnold *German Knighthood 1050-1300*, Oxford, 1985, s. 17-18.

129 Jackson *Chivalry* s. 65-66.

Det synes endvidere som om, at Valdemar I og hans efterfølgere havde taget ved lære af de mange genvordigheder, kongerne i Vesteuropa havde haft med semiautonome og velbevæbnede riddere og fyrster. Til trods for, at *ministeriales* var ufri og burde være lettere at kontrollere end ridderne i Frankrig, udgjorde *ministeriales* en selvstændig magtfaktor i tysk politik, ikke mindst på grund af den solidaritet, der herskede inden for deres gruppe. Denne solidaritet skyldtes paradoksalt nok, at *ministeriales* kun måtte gifte sig med andre af samme herkomst. *Ministeriales* udviklede sig derfor til en lukket militær kaste.¹³⁰ Til trods for deres ufri stilling var mange *ministeriales* særdeles magtfulde. Ud over den jord og de borge, *ministeriales* holdt for deres herrer kunne en *ministerialis* godt have flere herrer og personligt eje jord som belønning for troskab til en lensherre – præcis som i Frankrig.¹³¹ Således opgav flere frie tyske riddere gladelig deres fri status for at blive *ministeriales* med dertil hørende privilegier. I 1100-tallets Tyskland var *ministeriales* en magtfuld og farlig gruppe, der ofte gennemtvang deres egen politik over for og i strid med deres herrers ønsker.¹³² Dette har den danske elite formentlig været klar over, og hverken kongemagten eller stormændene har været interesseret i at opdyrke en ny internt solidarisk militærkaste, der på sigt kunne udfordre den herskende elites magt. Dette kan også forklare manglen på henvisninger til *militēs* i diplomer fra 1100-tallet, da den danske elite tidligt har forsøgt at aristokratisere titlen. De tyske riddere, der omtales af Saxo, synes enten at være lejesoldater og/eller tyske riddere i en dansk aristokrats tjeneste under forhold, der formentlig har lignet dem, der herskede i Frankrig og England. I det følgende afsnit vil jeg undersøge en dansk, idealiseret udformning af et sådant tjenesteforhold, hvori elementer fra den franske aristokratiske og den engelske kongelige ridderideologi forenedes med nordiske træk i beskrivelsen af et dansk ridderskab, nemlig Svend Aggesens *Lex Castrensis*, bedre kendt som Vederloven.

Svend Aggesens Vederlov – en dansk ridderlov

Vederloven er en ganske problematisk kilde, og der er megen usikkerhed forbundet med dens oprindelse og formål. Der findes tre forskellige udgaver af Vederloven: Svend Aggesens *Lex Castrensis* fra omkring år 1185; Saxos version, der bygger på *Lex Castrensis*; og endelig en

130 Arnold s. 22.

131 Jackson *Chivalry* s. 66-67.

132 Arnold s. 226ff.

dansksproget udgave, *Witherlax Ræt*. I *Les institutions politiques centrales du Danemark, 1100-1332* antager Thomas Riis, at denne dansksprogede udgave var Svend Aggesens forlæg, men Eric Christiansen har siden overbevisende demonstreret, at det snarere drejer sig om en dansk oversættelse fra 13. århundrede af *Lex Castrensis*.¹³³

Alle tre versioner angiver, at Vederloven blev skabt af Knud den Store i 11. århundrede, men det er højst usandsynligt, at den udgave, vi finder hos Svend Aggesen og hans efterfølgere, er identisk med Knud den Stores hærlove. Vederloven indeholder dog i Svend Aggesens version tegn på overlevering af ældre nordiske love, og det er ikke umuligt, at visse af Vederlovens vedtægter viderefører lovbestemmelser fra det danske herredømme over England i 1000-tallet. Det er endvidere om-diskuteret i forskningen, om Vederloven har været en implementeret lov i slutningen af 1100-tallet,¹³⁴ eller om den blot var ønsketænkning.

Lex Castrensis synes umiddelbart at udtrykke en nordisk krigertradition upåvirket af den vesteuropæiske samtid. Således har den et juridisk skær med vedtægter om f.eks. stridsøkser, skibe og fredløshed, hvilket er ukendt i den vesteuropæiske ridderlitteratur, men minder om beskrivelsen af Jomsvikingerne organisation. Hvis man imidlertid ser nærmere på ordvalget og beskrivelserne, fremstår *Lex Castrensis* snarere som en dansk fortolkning af den vesteuropæiske ridderideologi. Den udtrykker en sammensmeltning af nordisk og vesteuropæisk krigerkultur i en ridderlov med skandinavisk præg, hvilket jeg vil demonstrere i det følgende.¹³⁵

Ifølge Svend Aggesen var *Lex Castrensis* blevet skabt af kong Knud den Store og havde til formål at styre og opretholde freden mellem de mange krigere, der tjente Knud. Ufreden mellem krigerne var nemlig særligt stor, fordi de kom fra mange forskellige riger og havde for-

133 *The Works of Sven Aggesen. Twelfth-century Danish Historian* (Eric Christiansen ed.), London, 1992, s. 6.

134 Thomas Riis *Les institutions centrales politiques du Danemark, 1100-1332*, Odense, 1977, s. 31ff.

135 Jeg vil i dette afsnit udelukkende beskæftige mig med Svend Aggesens Vederlov. Saxos ditto optager nemlig ikke nogen særligt prominent plads i hans værk set i forhold til sagnkonger og imperiebyggere som Frode Fredegod og Regnar Lodbrog. Saxo nævner heller intet om, at Knud VI eller Absalon havde noget at gøre med overleveringen af Knud den Stores lov eller dens genoplivning. Beretningen om loven hos Saxo er således rent historisk. Endvidere ligger der formentlig en skjult kritik i Saxos fremstilling af Knud den Store, for mens Knud i Svend Aggesens udgave kom til at dræbe et medlem af Vederloven under påvirkning af djævelen, så skyldtes samme mord hos Saxo Knuds fuldskab, som Saxo foragtede. Saxos Vederlov synes derfor ikke at indtage samme ophøjede stilling som Svend Aggesens, og den har ikke megen relevans for behandlingen af riddervæsenet i Danmark i 1100-tallet.

skellige skikke. For at binde dem sammen skabte Knud en fælles lov, *Witherlogh*, der skulle knytte krigerne sammen i et militært gilde eller broderskab, et såkaldt *Thinglith*.¹³⁶

Selvom Svend Aggesen skriver, at *Lex Castrensis* var blevet skabt af Knud den Store i »vikingetiden«, så peger alt i Svend Aggesens udgave imidlertid på, at det var en sammenslutning af riddere, loven omhandlede.¹³⁷ Således bør *Lex Castrensis* ifølge Eric Christiansen oversættes med hofloven eller måske snarere ridderloven, for de krigere, der her beskrives, minder mere om riddere end en hær med deltagelse af både høj og lav, hvilket *castrensis* (militærtjeneste) ellers lægger op til.¹³⁸ Endvidere skriver Svend Aggesen, at medlemmerne tidligere kaldtes *curiales*, men at de nu også blev kaldt *milites*.¹³⁹ Mens det er vanskeligt at afgøre, hvad *curiales* specifikt har betegnet, så synes der ikke at herske megen tvivl om, at *milites* må have betydet riddere set ud fra det sene 1100-tals terminologi. Således røber *Lex Castrensis* også en forandring i de militære forhold fra år 1000 til 1100-tallets Danmark. Antagelsen om, at der er tale om riddere, støttes yderligere af, at flere af lovens vedtægter handler om heste og deres pleje samt riddersnes prægtige udstyr. Således optog Knud kun de rigeste og fornemmeste riddere, der selv skulle stå for det prægtigste udstyr, bl.a. sværd med gyldne hæfter og økser med forgyldte hoveder, og ridderne kappedes om at have det fineste udstyr.¹⁴⁰ Der var altså tale om et aristokratisk ridderskab, som det fandtes i beretningerne om Kong Arthur eller Kejser Karl den Store og deres riddere. Dette er næppe en tilfældighed. Mens det er usandsynligt, at Knud den Store virkelig skulle være ophavsmand til *Lex Castrensis*, så opnåede Svend Aggesen ved at anføre Knud – danskernes største, internationalt anerkendte kristne konge – som stifteren af dette riddergilde, at det danske ridderskab fik en pendant til netop kong Arthurs og Karl den Stores riddere. Ved at lade riddersnes og kongernes heltegerninger foregå i en fjern guldalder fremstod disse som et ideal

136 *Lex Castrensis Proemium* & cap. ii. *Thing* oversættes som regel med forsamling, råd eller ting og *lith* med følge eller skare. Deraf følger en betydning i stil med 'rådsfølget'. Ph.d.-stipendiat på Københavns Universitet, Lasse Sonne, har imidlertid, med henvisning til bl.a. *Eivriksdrápa* af Thordr Kolbeinsson, gjort mig opmærksom på, at ordet lige så vel kan betyde 'kampsfare' eller '*warband*'. Begge tolkninger af ordet passer på *Lex Castrensis*' medlemmer, og Svend Aggesen kan have valgt at benytte dette ord netop på grund af dets dobbelte betydning.

137 Sture Bolin var inde på muligheden af denne betydning i *Ledung och frälse*, men han førte ikke tanken til ende. Bolin s. 54-55.

138 *The Works of Sven Aggesen* s. 14.

139 *Priscorum quippe curialium, qui et nunc militari censentur nomine. Lex Castrensis cap. V.* Tekstrecension X. Tekstrecension S har *autem* istedet for *quippe*.

140 *Lex Castrensis cap. ii.*

for samtidens konger, stormænd og riddere. Til dette formål fandtes ingen bedre konge end imperiebyggeren Knud.

Svend Aggesens bemærkning om, at Knuds hof bestod af riddere fra mange forskellige lande, ligner endvidere legenderne om kong Arthurs og Karl den Stores hoffer, der også husede riddere fra mange forskellige riger, f.eks. Holger Danske. Bemærkningen er yderligere interessant, fordi vi bl.a. fra Saxo ved, at Valdemar og Knud VI havde i hvert fald vendere og nordmænd i deres tjeneste som krigere.¹⁴¹ Endelig beretter Saxo, at Svend Grathe havde tyske riddere i sin tjeneste, men da Saxo foragtede dem, skriver han intet om tyskere i Valdemars og Knud VI's tjeneste. Jeg finder det imidlertid mere end sandsynligt, at Valdemars hof også har været åbent for tyske riddere.

*Thinglith'*ets medlemmer, kaldet *commilitēs* og *sodales* (medriddere, våben- eller måske gildebrødre) savnede som før nævnt samhørighed i begyndelsen. For at opbygge solidaritet skulle ridderne to og to tjene hinanden på skift i funktioner, der normalt varetoges af væbnere og staldknægte.¹⁴² Her spillede heste en væsentlig rolle, og straffen for misrøgt af en medridders hest var hård. *Lex Castrensis'* regler om riddersnes gensidige tjeneste samt dens juridiske og gildelignende struktur refererer til de nordiske spisefællesskaber, *motuneyti*. Disse spisefællesskabers regler findes udtrykt i forskellige norske middelalderlove. Ideen bag *motuneyti* var, at når man drog ud på en længere sejltur, indgik mændene i et spisefællesskab med hinanden to og to. Dette fællesskab gjaldt ikke blot ansvaret for, at man havde mad nok med til rejsen, men rummede også en videregående, legalt bindende loyalitetspligt.¹⁴³ At *motuneyti* var en alvorlig sag, udtrykkes i Jomsvikingernes Saga: *Enhver, der sluttede sig til deres fællesskab, skulle fuldt og fast love at ville hævne enhver af de andre, som var det hans madfælle eller hans bror.*¹⁴⁴ Ligesom *Lex Castrensis'*

141 Disse tæller bl.a. abodriterfyrsten Niklots søn Prislav, Knud Prislavsøn, Gnemer Falstring, Gotskalk og Niels Falstring, der alle var vendere eller af dansk-vendisk afstamning. Endvidere tjente landsforviste norske stormænd Valdemar militært.

142 ... *armigeris et famulis alterna sibi prestarent obsequia et vicissim sibi famularentur*. Svend Aggesen cap. V. Et ophøjet militært broderskab mellem riddere, som det Vederloven udtrykker, kan f.eks. findes i Rolandskvadet, hvor Roland og andre af *les Douze Pairs* efter at være blevet dræbt ved Roncesvalles blev begravet af deres medriddere, mens væbnere og sergenter blev forbudt at røre ligene. *La Chanson de Roland* (Ian Short, ed.) Paris, 1990. Vers 2435-2442.

143 Om *motuneyti*, se Max Pappenheim 'Die Speisegemeinschaft (motuneyti) im älteren westnordischen Recht' in *Ehrengabe dem Deutschen Juristentage überreicht von Verein für Lübeckische Geschichte und Altentumskunde*, Lübeck, 1931, s. 1-20. Jeg skylder Carsten Jahnke stor tak for henvisningen til denne artikel.

144 *Jomsvikingernes Saga* (Helle Degnbol & Helle Jensen ed.), København, 1978. kap. 14.

riddere var de bundet sammen i et skæbnefællesskab to og to.

Manglende respekt eller væbnet overfald på medriddere straffedes hårdt med vanære, eksklusion af *Thinglith*'et, fredløshed og eksil eller henrettelse.

Denne nordiske og juridiske dimension kom bl.a. til udtryk i den vanærende straf at blive rykket ned i hierarkiet ved det langbord, som ridderne og kongen samledes om. I teorien var alle ridderne lige, men jo højere oppe – og nærmere kongen – man sad til bords, jo mere respekt nød man. Forsatte disse 'forbrydelser' kunne ridderen ultimativt blive henvist til at sidde bagerst i salen, hvor hans medriddere kunne bombardere ham med madrester efter forgodtbefindende. Kongen kunne dog give en ridder amnesti, men de andre riddere kunne derpå opsige ham deres broderskab.¹⁴⁵

Denne pointe er interessant sammenlignet med Waces beskrivelse af Kong Arthur og Ridderne af det Runde Bord i *Le Roman de Brut* (1155). Wace fortæller, at kong Arthur inviterede de bedste og ædleste riddere til sit hof, og da alle ridderne anså sig selv for at være den bedste ridder, og ingen af dem ville være den mindst prisværdige, lavede Arthur det Runde Bord, der brød med højbordets hierarki og gjorde alle til ligemænd. Således ville ingen være over sin kammerat, og alle ville sidde ved højbordet med kongen. Ved dette bord var alle ridderne således lige, og de skyldte Arthur fuldstændig lydighed. Desuden synes kong Arthur at være hævet over sine riddere i kraft af, at han var deres herre og ophavsmand til det herlige og luksuriøse hof. Der var altså hierarki mellem kongen og ridderne, men ridderne var ligemænd i modsætning til *Lex Castrensis*, hvor placeringen ved bordet afgjorde ens rang.¹⁴⁶

145 *Lex Castrensis* cap. v.

146 Wace beskriver skabelsen og organiseringen af de Runde Bord således: *Arthur never heard speak of a knight in praise, but he caused him to be numbered of his household. So that he might he took him to himself, for help in time of need. Because of these noble lords about his hall, of whom each knight pained himself to be the hardiest champion, and none would count him the least praiseworthy, Arthur made the Round Table, so reputed of the Britons. This Round Table was ordained of Arthur that when his fair fellowship sat to meet their chairs should be high alike, their service equal, and none before or after his comrade. Thus no man could boast that he was exalted above his fellow, for all alike were gathered round the board, and none was alien at the breaking of Arthur's bread. At this table sat Britons, Frenchmen, Normans, Angevins, Flemings, Burgundians, and Loherins. Knights had their plate who held land of the king, from the furthest marches of the west even unto the Hill of St. Bernard. A most discourteous lord would he be deemed who sojourned not awhile in the king's hall, who came not with the countenance, the harness, and the vesture that were the garb and usage of those who served Arthur about his court.* (*The Project Gutenberg EBook of Arthurian Chronicles: Roman de Brut, by Wace, 2003*. Lokaliseret 16. juni 2009 på <http://www.gutenberg.org/files/10472/10472-8.txt>). Original version på fransk findes i Wace *Le Roman de Brut* vol. II (Ivor Arnold, ed.), Paris, 1940. Vers 9741-9772.

Denne forskel mellem Waces og Svend Aggesens ridderne kommer endvidere til udtryk i forholdet mellem kongen og ridderne. I *Lex Castrensis* skulle kongen udvise den samme loyalitet over for ridderne, som loven foreskrev, og betale ridderne rettidigt. Først derefter var ridderne forpligtiget til at adlyde kongen. Da *Lex Castrensis* ikke tillod, at en ridder havde flere herrer, kunne de én gang om året, på en fast dato, opsige kongen deres troskab uden frygt for repressalier eller ærestab.¹⁴⁷ Stridigheder blandt ridderne (inklusive kongen), heriblandt om jorde, gårde og røveri fra huse, skulle afgøres på *huskarlestefne*, riddernes interne ting, hvor der skulle føres vidner, seks mand, hvilket ifølge Ole Fenger tyder på et levn fra Knud den Stores love i England.¹⁴⁸ Blev man dømt skyldig, var straffen, at man rykkede nedad i hierarkiet ved at få plads ved bordet længere nede i salen.¹⁴⁹ *Lex Castrensis'* udpræget juridiske karakter er ukendt i den vesteuropæiske ridderideologi og synes således at indikere noget nordisk. At kongens ridderne optræder som domsmænd, er dog ikke ukendt i de franske ridderviser. Det ses f.eks. i *Lanval*, hvor kong Arthurs ridderne optræder som dommere i en situation hvor kong Arthur anklager ridderen Lanval for at have krænket hans hustru.¹⁵⁰ I Rolandskvadet optræder Karl den Store som anklager og hans ridderne som dommere i sagen om, hvorvidt Ganelon havde forrådt kejseren ved Roncesvalles.¹⁵¹ I ridderviserne er det dog ofte kongen der optræder som dommer, og hans beslutninger bliver kun sjældent anfægtet, uden at det resulterer i et væbnet opgør mellem kongen og ridderen.

Svend Aggesen skrev, at kongen og ridderne gensidigt skulle udvise hinanden den loyalitet, som loven foreskrev, og i denne henseende var kongen riddernes ligemænd. Svend Aggesen understreger også, hvilket er opsigtsvækkende, at kongen ikke kunne forvente tjeneste fra ridderne, førend de var blevet betalt, og denne betaling skulle falde rettidigt. Først derefter var ridderne forpligtede til at adlyde kongen. *Lex*

147 *Lex Castrensis*. cap. vi.

148 Ole Fenger *Gammeldansk ret*, Viborg, 1983, s. 82-83. Denne overlevering fra Knud den Stores engelske love er imidlertid ikke nok til at fastslå, at hele Vederloven oprindeligt stammede fra Knuds lovgivning. Jeg finder det mere sandsynligt, at de seks vidner er en enkeltstående overlevering, muligvis via huskarlene, som ifølge Nicolas Hooper var en dansk tilføjelse til det angelsaksiske militærvæsen i begyndelsen af 1000-tallet. Nicolas Hooper 'Military Developments in the reign of Cnut' in *The Reign of Cnut* (Alexander Rumble ed.), Rutherford, 1994, s. 89-100, s. 90ff. Det er således min antagelse, at kontakten, inklusive den militære, ikke er ophørt mellem Danmark og England, selv efter 1086, som bl.a. danskernes deltagelse i det 1. korstog vidner om.

149 *Lex Castrensis* cap. vii-ix.

150 *Lanval* in Marie de France. Vers 417-432 & 642-43.

151 *La Chanson de Roland*. Vers 3742-3814.

Castrensis udtrykte altså et ideal, hvor kongen ingenlunde var hævet over ridderne, selvom de i praksis tjente ham og modtog betaling for deres tjeneste. Kongen var reelt blot en *primus inter pares*. Man kunne umiddelbart mene, at fyrster som Geoffroy d'Anjou gav udtryk for at stå på lige fod med deres ridderne, men både den engelske kongelige og den franske aristokratiske ridderideologi udtrykker et klart hierarkisk forhold mellem kongen og ridderne. Ridderne i Vesteuropa forventede således også belønning, eller at kongen udviste *largesse* som tak for deres tjeneste, men det er så vidt jeg ved ukendt i vesteuropæisk ridderideologi, at ridderne kontraktuelt først skulle tjene kongen, når de var blevet betalt.

Det skal til slut overvejes, hvorfor og på hvis bud Svend Aggesen skrev *Lex Castrensis*. Svend Aggesen beretter, at Knud havde oprettet Vederloven, men at den siden var gået i glemmebogen – borgerkrigen synes her at have spillet en væsentlig rolle. Den var først for nylig blevet fundet frem igen af ærkebiskop Absalon og kong Knud VI for at genoplive fortidens krigerdyder. I historiografien antages det traditionelt, at Svend Aggesen skrev til støtte for kongemagten, og at *Lex Castrensis* handler om kongelig kontrol med de militære kræfter i det danske rige og om at skabe regler for aristokratiets militære tjeneste til kongen.¹⁵²

Inspireret af Lars Hermansons forskning vil jeg imidlertid påpege, at *Lex Castrensis* nok snarere har været ønsket indført af Absalon og medlemmerne af Hvide-grupperingen end af Knud VI. Hvis dateringen af loven til omkring år 1185 passer, er det muligt, at Knud VI, der ifølge Saxo sad usikkert på tronen de første år – og derfor var afhængig af kollektivets støtte – ikke har haft andet valg end at acceptere den i mine øjne stærkt aristokratvenlige lov. Så snart Knud VI havde fået mere kontrol med riget, kan han imidlertid ikke have haft megen interesse i at implementere *Lex Castrensis*, for mange af lovens bestemmelser udgjorde en begrænsning af kongens magt. F.eks. kunne man tolke bestemmelsen om, at ridderne først skulle tjene kongen, når han havde betalt dem, samt riddersnes ret til at opsige kongen deres troskab én gang om året som en slags kontrakt, der bandt begge parter juridisk i et fællesskab. Det ville være en formalisering og en styrkelse af et forhold, hvor troskaben og dens omstændigheder var til kontinuerlig forhandling. Men i en tid, hvor kongemagten ofte manglede likvide midler, kunne en fast aflønning af krigerne meget vel føre hen mod en feudaliseringsproces, som den, der var foregået i Frankrig, med en udbredt forlening af ridderne til gengæld for tjeneste til fyrsten. Dette havde

152 *The Works of Sven Aggesen* s. 17.

ført til en svækkelse af kongemagten, og de engelske og franske kongers endeløse krige mod uregerlige vasaller i 1100-tallet må for den danske kongemagt have stået som et skræmmende eksempel på en udvikling, man burde undgå. Ligeledes var retten til opsigelse af troskab lidet ønskværdig for den danske kongemagt, da den i realiteten tillod ridderne at afpresse kongen, udfordre hans stilling som samfundets højeste med kun Gud over sig og i værste fald legitimere riddernes støtte til tronprætendenter. I denne henseende lignede budskabet i *Lex Castrensis* i faretruende grad det franske aristokratiske ridderideal, der promoverede aristokratiets rettigheder over for kongemagten.

Dette taler for, at *Lex Castrensis* var et ideal, der aldrig blev en implementeret lov. Det betyder dog ikke, at den var uden betydning, for den udtrykte formentlig, hvordan kongemagtens støtter, Hvide-grupperingen, ønskede magtfordelingen mellem kongen og aristokratiet. Et andet tegn herpå er, at Svend Aggesen, selvom han trak på dele af John af Salisburys filosofi,¹⁵³ der advokerede for et hierarkisk samfund, argumenterede for et mere horisontalt og gensidigt magtforhold mellem kongen og hans riddere, der på grund af deres ædle byrd kom fra rigets mægtigste slægter. Dette var et mere realistisk ideal for forholdene i Danmark i 1100-tallet, hvor kongen i høj grad var afhængig af de store slægters støtte og velvilje, og det lå mere i tråd med Hvide-grupperingens ønsker.

Lex Castrensis er således et udtryk for ridderideologiens udvikling i Danmark, og den skal formentlig ses på samme måde som 11. og starten af 12. århundredes kilder om den franske ridderideologis påvirkning af den militære og den aristokratiske kultur i England. Jeg vil her fæstne mig ved Svend Aggesens brug af ordet *huskarlestefne*. Kurt Villads Jensen betegner dette udtryk som »lidt gumpetungt«, og Svend Aggesens brug af ordet undrer ham, da han mener, at det i sammenhængen ville være mere korrekt at benytte *colloquium*.¹⁵⁴ Ordet huskarl er imidlertid meget sigende. En huskarl var kongens elitesoldat eller livvagt på samme vis, som ridderne var magnaternes ypperste militærfolk. Selvom huskarle først og fremmest optræder i engelske kilder, havde de ifølge Nicolas Hooper en dansk oprindelse, og henvisningen til økser i *Lex Castrensis* falder også godt i tråd med den engelske konges huskarle før 1066.¹⁵⁵

153 Ibid. s. 89, n. 24, og s. 94, n. 63. Se også John of Salisbury.

154 Kurt Villads Jensen 'Broderliste, Vederlov og Holger Danske' in *Broderliste, broderskab og korstog* (Janus Møller Jensen ed.), Odense, 2006, s. 204-214, s. 208.

155 Hooper s. 93 & 99.

Svend Aggesens brug af ord som huskarl i en ridderlov udtrykker, at Danmark befandt sig i en militær, politisk og kulturel overgangsperiode, ikke ulig den, der herskede i England i anden halvdel af 1000-tallet og begyndelsen af 1100-tallet.

Et af de tidligste, bevarede værker på fransk er Geoffroy Gaimars *Lestoire des Engleis* fra 1130'erne. Heri taler Geoffroy om riddere og huskarle, uden at forskellen altid er klar,¹⁵⁶ og selv vikinger bliver betegnet som *chevaliers*.¹⁵⁷ Som *Lestoire des Engleis* er Svend Aggesens *Lex Castrensis* også præget af en uklarhed med hensyn til termerne og deres betydning. Derfor udtrykker Svend Aggesen på den ene side, at der er tale om et aristokratisk gilde af riddere, men benytter på den anden side gamle nordiske udtryk som *Witherlogh*, *Thinglith*, *Huskarlestefne* imellem de latinske for at beskrive indholdet af *Lex Castrensis*' institutioner. Han fandt måske fandt de latinske termer utilstrækkelige i forhold til, hvad *Lex Castrensis* indeholdt, og den institution, den beskrev.

På denne vis bliver *Lex Castrensis* udtryk for en militær, en ideologisk og ikke mindst en kulturel forandring i Danmark i slutningen af 1100-tallet, hvor man forsøgte at forene det vesteuropæiske med det skandinaviske uden dog at inddrage det feudale forleningsforhold.

Konklusion

Krigere vil til alle tider være forbundne af visse regler og solidaritetsprincipper. Hvad der gjorde riddervæsenet særligt, var en kombination af materielle betingelser, militær taktik og specialisering samt en kristen ideologi om samfundet og krigerens rolle deri. Disse elementer synes at være velkendte i Danmark senest fra slutningen af det 12. århundrede.

I analysen af de ikonografiske kilder demonstrerede jeg, hvordan riddernes udrustning og kampform efter al sandsynlighed var til stede i Danmark i 1100-tallet. Denne konklusion støttes af Saxos beskrivelser af prominente folk som Valdemars og Esbern Snares bedrifter som riddere, og hvordan de levede op til ridderideologien, som denne udtryktes i det 12. århundredes ridderlitteratur.

Selve ridderkampformen kom formentlig til Danmark gennem tyske riddere i dansk tjeneste, mens ideologien kan være blevet indført enten af danske lærde, der havde været på studieophold i Frankrig og

156 Geoffroy Gaimar *Lestoire des Engleis*, London, 1966 (1888). Se f.eks. vers 5057-59.

157 For en undersøgelse af Gaimars beskrivelser af riddere, se John Gillingham 'Thegns and Knights' s. 168-170 og John Gillingham 'Kingship, Chivalry and Love. Political and cultural values in the earliest history written in French: Geoffrey Gaimar's *Estoire des Engleis*' in John Gillingham *The English in the Twelfth Century*, Woodbridge, 2000, s. 233-259, s. 237 ff.

England, af franske og engelske munke og klerke eller af tyske riddere og hoffolk, f.eks. via det tyske kejserhof eller Sachsen. Indførelsen af riddervæsnet synes endvidere at have været en proces, der var kontrolleret fra oven, så den danske konge og aristokratiet undgik de problemer, der havde plaget især Frankrig i 1000- og 1100-tallet.

I Svend Aggesens *Lex Castrensis* findes en nordisk udgave af en ridderlov, der udtrykker, at Danmark militært, politisk og kulturelt befandt sig i en overgangsperiode mellem vikingetid og vesteuropæisk middelalder. Den udtrykker imidlertid også, at danskerne inkorporerede og omdannede riddervæsnet, så det passede med forholdene i Danmark. Svend Aggesens *Lex Castrensis* var således en sammensmeltning af den nordiske og den vesteuropæiske krigerkultur, og et resultat af en bevidst selektiv proces, hvor den vesteuropæiske ridderideologi indførtes i Danmark med en række forbehold.

Kilder:

Annales Ryenses in Danmarks middelalderlige annaler (Erik Kroman ed.), København, 1980.

Annales S. Petri Erphesfurtensis Auctarium et Continuatio Chronici Ekkehardi (Oswald Holder-Egger ed.) in *Monumenta Erphesfurtensia saec. XII, XIII, XIV*, Hannover, 1899.

Arnold af Lübeck *Arnoldi Chronica Slavorum* (Georg Heinrich Pertz ed.) in *Monumenta Germaniae historica: Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum XIV*, Hannover, 1868.

Bertran de Born (William D. Paden, Tilde Jr. Sankovitch & Patricia H. Ståblein eds.) *Poems of the Troubadour Bertran de Born*, Berkeley 1986.

Bertran de Born (Gérard Gouiran ed.) *L'amour et la guerre. L'œuvre de Bertran de Born* vol. II, Aix-en-Provence, 1985.

Chrétien de Troyes *Romans* (Michel Zink ed.), Paris, 1994.

Chroniques des comtes d'Anjou et des seigneurs d'Amboise (L. Halphen & C. Poupardin ed.) Paris, 1913.

Danmarks Gilde- og Lavsskraaer fra middelalderen Bind 1 (C. Nyrop ed.), København, 1899-1900.

Danmarks middelalderlige annaler (Erik Kroman ed.) København, 1980.

Decrees of the Ecumenical Councils vol. I (Norman P. Tanner ed.), London & Georgetown, 1990.

Etienne de Fougères *Le Livre des Manières* (R. Anthony Lodge ed.), Genève, 1979.

Geoffroy Gaimar *Lestoire des Engleis*, London, 1966 (1888).

La Chanson de Girart de Roussillon (Micheline de Combarieu du Grès & Gérard Gouiran eds.) Paris, 1993.

Ioannis Saresberiensis *Policraticus sive de nugis curialium et vestigiis philosophorum* vol. II (Clemens C. I. Webb ed.) London & New York, 1919.

Jomsvikingernes Saga (Helle Degnbol & Helle Jensen eds.), København, 1978.

La Chanson de Roland (Ian Short ed.) Paris, 1990.

Lais de Marie de France (Laurence Harf-Lancner & Karl Warnke eds.), Paris, 1990.

L'Histoire de Guillaume le Maréchal vol. I-III (Paul Meyer ed.) Paris 1891.

Maciejowski Biblen: http://www.medievaltymes.com/courtyard/maciejowski_bible.htm.

Raoul de Cambrai (William Kibler & Sarah Kay eds.), Paris, 1996.

Saxo Grammaticus *Gesta Danorum* vol. I-II (Peter Zeeberg & Karsten Friis-Jensen eds.), København, 2005.

Svend Aggesen *Brevis historia regum Dacie* in *Scriptores Minores* vol. I København, 1970 (1917-18).

Svend Aggesen *Lex Castrensis* in *Scriptores Minores* vol. I, København, 1970 (1917-18).

The Anglo-Saxon Chronicle (Michael Swanton ed.) London, 1996.

The Works of Sven Aggesen. Twelfth-century Danish Historian (Eric Christiansen ed.), London, 1992.

Wace *Le Roman de Brut* vol. II (Ivor Arnold ed.), Paris, 1940.

Litteratur:

Benjamin Arnold *German Knighthood 1050-300*, Oxford, 1985.

Martin Aurell *L'Empire des Plantagenêt Saint-Amand-Montrond*, 2002.

Bernard S. Bachrach 'Animals and Warfare in Early Medieval Europe' in *L'uomo di fronte al mondo animale nell'alto medioevo* tom. I, Spoleto, 1985, s. 707-764.

Richard Barber & Juliet Barker *Tournaments*, Woodbridge, 1989.

- Juliet Barker *The Tournament in England 1100-1400*, Woodbridge, 1986.
- Dominique Barthélemy *Chevaliers et miracles*, Paris, 2004.
- Dominique Barthélemy *La chevalerie*, Paris, 2007.
- Matthew Bennett 'The Myth of the Military Supremacy of Knightly Cavalry' (1998) in John France (ed.) *Medieval Warfare 1000-1300*, Aldershot, 2006, s. 171-185.
- Sture Bolin *Ledung och Frälse*, Lund, 1934.
- Axel Bolvig *Danmarks kalkmalerier*, København, 2002.
- Constance Britain Bouchard *Strong of Body, Brave and Noble. Chivalry and Society in Medieval France*, Ithaca & London, 1998.
- Philippe Contamine *La Guerre au Moyen Âge*, Paris, 2003 (1980).
- De danske kirker* bind 16 (Erik Horskjær ed.), København, 1969.
- Georges Duby *Les Trois Ordres ou l'imaginaire du féodalisme* in Georges Duby *Féodalité*, Paris 1996 (1978).
- Ole Fenger *Gammeldansk ret*, Viborg, 1983.
- Jean Flori *Chevaliers et chevalerie au Moyen Âge*, Paris, 1998.
- Jean Flori 'Encore l'usage de la lance ... La technique du combat chevaleresque vers l'an 1100' in *Cahiers de civilisation médiévale* vol. 31, 1998, s. 213-240.
- Jean Flori *Essor de la chevalerie XIe-XIIIe siècles* Genève 1986.
- Jean Flori 'La notion de Chevalerie dans les Chansons de Geste du XIIe siècle. Étude historique du vocabulaire' in *Le Moyen Âge* 81, 1975, s. 211-244 & 407-445, s. 217-218.
- Jean Flori 'La notion de chevalerie dans les romans de Chrétien de Troyes' in *Romania* vol. 114, 1996, s. 289-315.
- John France *Western Warfare in the Age of the Crusades 1000-1300* London 1999.
- Michael H. Gelting 'Da Eskil ville være ærkebiskop af Roskilde' in Peter Carelli et al. (eds.) *Ett annat 1100-tal*, Göteborg og Stockholm, 2004, s. 181-229.
- Michael H. Gelting 'Kansleren Radulfs to bispevielser. En undersøgelse af Saxos skildring af ærkebisper- og pavestriden 1159-62' in *Historisk Tidsskrift* bind 80, 1980, s. 325-336.
- John Gillingham '1066 and the Introduction of Chivalry into England' in John Gillingham *The English in the Twelfth Century*, Woodbridge 2000, s. 209-233.

John Gillingham 'Kingship, Chivalry and Love. Political and Cultural Values in the Earliest History Written in French: Geoffrey Gaimar's *Estoire des Engleis*' in John Gillingham *The English in the Twelfth Century*, Woodbridge, 2000, s. 233-259.

John Gillingham 'The Introduction of Knight Service into England' in John Gillingham *The English in the Twelfth Century*, Woodbridge, 2000, s. 187-209.

John Gillingham 'Thegns and Knights in Eleventh-Century England: Who was then the gentleman?' in John Gillingham *The English in the Twelfth Century*, Woodbridge, 2000, s. 163-187.

Henrik Græbe 'Kirkens krigere' in *Skalk* nr. 2 1975, s. 32.

Ulla Haastrup og Robert Egevang (eds.) *Danske kalkmalerier. Senromansk tid 1175-1275*, København, 1987.

Lars Hermanson *Släkt, vänner och makt*, Göteborg, 2000.

Nicolas Hooper 'Military Developments in the Reign of King Cnut' in Alexander Rumble (ed.) *The Reign of Cnut*, Rutherford, 1994, s. 89-100.

William H. Jackson *Chivalry in Twelfth-century Germany. The Works of Hartmann von Aue*, Cambridge 1994.

William H. Jackson 'Knighthood and the Hohenstaufen Imperial Court under Frederick Barbarossa (1152-1190)' in *The Ideals and Practice of Medieval Knighthood III. Strawberry Hill Conference 1988* (C. Harper-Bill & R. Harvey eds.) Woodbridge, 1990, s. 101-120.

Kurt Villads Jensen 'Broderliste, Vederlov og Holger Danske' in Janus Møller Jensen (ed.) *Broderliste, Broderskab, Korstog*, Odense, 2006, s. 203-215.

Richard W. Kaeuper *Chivalry and Violence in Medieval Europe*, Oxford 1999.

Maurice Keen *Chivalry*, New Haven & London, 1984.

Annette Lerche Trolle *Kalkmalerier i Østjylland*, Århus, 1999.

Niels Lukman 'Saxos Kendskab til Galfred af Monmouth' in *Historisk Tidsskrift* 10. Række 6. Bind, 1942, s. 593-607, s. 597.

Karl-Erik Löfqvist *Om riddarväsen och frälse i nordisk medeltid. Studier rörande adelsståndets upkomst och tidigare utformning*, Lund, 1935.

Rikke Agnete Olsen 'Riddertid i Danmarks Middelalder' in *(Pré) publications* nr. 191, 2003, s. 17-21.

Max Pappenheim 'Die Speisegemeinschaft (motuneyti) im älteren westnordischen Recht' in *Ehrengabe dem Deutschen Juristentage überreicht von Verein für Lübeckische Geschichte und Altentumskunde*, Lübeck, 1931, s. 1-20.

Ian Pierce 'The Development of the Medieval Sword c. 850-1300' in C. Harper-Bill & R. Harvey (eds.) *Ideals and Practices of Medieval Knighthood III*, Woodbridge, 1990, s. 139-158.

Ian Pierce 'The Knight, his Arms and Armour in the Eleventh and Twelfth Centuries' in C. Harper-Bill & R. Harvey (eds.) *Ideals and Practices of Medieval Knighthood*, Woodbridge, 1986, s. 152-164.

Carsten Porskrog Rasmussen & Lennart S. Madsen 'Herremænd og borge' in Per Ingesman et al. (eds.) *Middelalderens Danmark*, København, 1999, s. 82-100.

Thomas Riis *Einführung in die Gesta Danorum des Saxo Grammaticus*, Odense, 2006, s. 18.

Thomas Riis *Les institutions centrales politiques du Danemark, 1100-1332*, Odense, 1977.

Mogens Rud *Bayeux tapetet og slaget ved Hastings 1066*, Århus, 2006 (1983).

Niels M. Saxtorph *Danmarks kalkmalerier*, København, 1986.

Matthew Strickland *War and Chivalry*, Cambridge 1996.

Erik Ulsig 'Herremændene i Jyske Lov' *Historisk Tidsskrift* bd. 106, 2006, s. 1-9.

Ernst Verwohlt 'Turneringer og ridderspil i Norden' in *Heraldisk Tidsskrift*, nr. 39, 1979, s. 429-446.

Stephen White 'The discourse of inheritance in twelfth-century France: alternative models of the fief in Raoul de Cambrai' in Stephen White *Re-Thinking Kinship and Feudalism in Early Medieval Europe*, Aldershot, 2005, s. 173-197.

SUMMARY

*Priscorum quippe curialium, qui et nunc militari censentur nomine:
Knights in Denmark in the 12th century*

Received wisdom based on diplomatic sources has it that knighthood was introduced into Denmark between 1250 and 1300. The concept was interpreted as being inherently aristocratic and placed within the context of a culturally isolated Scandinavia. Previous studies have thus focused on knighthood as a symbol and source of wealth and power.

The present study argues that already in the 12th century knights and knighthood were constituent elements of a more broadly conceived elite community within the Danish realm. This reassessment is based on the representation of military and ideological aspects of knighthood in contemporary iconographical and narrative Danish sources, and on comparison with the development of knighthood in primarily 11th and 12th century France.

Scholarly literature on knighthood in France defines knights as elite soldiers, increasingly associated with nobility, but not necessarily restricted to, let alone recruited amongst noblemen. Among defining characteristics were a particular combat style and military honour code. Knights were highly skilled in a specialised form of mounted warfare in which the use of the lance plays a central role. Knightly virtues, expressed through an elaborate ideology, included prowess, loyalty, solidarity, largesse and Christian mercy. These stylized facts are used as a guideline in the search for knights in 12th century Denmark.

Iconographical sources, notably murals in the Danish churches, indicate the presence of a mounted military elite of native origin, wielding the lance in the same manner as French knights depicted in the Bayeux Tapestry and the Maciejowski Bible. These images may or may not have an actual connection with 12th century military reality in Denmark. However, the analysis of the last books of *Gesta Danorum* by Saxo Grammaticus supports the notion that the pictorial representations did indeed reflect real military capabilities of the Danes. From Book 13 onwards, knights play a significant part in Danish warfare. Esbern Snare and Waldemar I and other famous noblemen as well as less well-known figures are praised for their expertise in mounted combat and for displaying knightly virtues.

Evidence in both *Gesta Danorum* and the annals suggests that the knightly form of combat was introduced into Denmark by German knights and Danes trained in Germany. At German courts they acquired the ideology to match. Elements of a chivalrous mindset may also, perhaps at the same time, have been introduced and cultivated by English and French monks, clerics and *trouvères*.

A Danish version of knightly ideology is found in Sven Aggesen's *Lex Castrensis*, describing a society of knights in the service of Canute the Great with allusions to the court of King Arthur. However, on several points the *Lex Castrensis* diverges from standard knightly ideology; it is a hybrid form, in all likelihood a conscientious combination of features from on the one hand an older Norse warrior code and on the other hand the more recently introduced Anglo-French ideology.

The article thus asserts that knights as a mounted warrior elite – foreign as well as native born – were present in Denmark in the 12th century and played a significant role in Danish warfare. Apparently, it was a period of transition, witnessing the conflation of local and Western European military virtues and arrangements.